

**Miroslav Pospíšil,
Michaela Neumayr,
Simona Škarabelová,
Ivan Malý,
Michael Meyer,
Ulrike Schneider**

**NEZISKOVÉ ORGANIZACE
A JEJICH FUNKCE
V DEMOKRATICKÉ
SPOLEČNOSTI**

CENTRUM PRO VÝZKUM
NEZISKOVÉHO SEKTORU

MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA

NEZISKOVÉ ORGANIZACE A JEJICH FUNKCE V DEMOKRATICKÉ SPOLEČNOSTI

Miroslav Pospíšil, Michaela Neumayr, Simona Škarabelová, Ivan Malý, Michael Meyer, Ulrike Schneider

Tato výzkumná zpráva je výstupem projektu „Nonprofit Organisations between
Voice and Service: Comparing Old and New Democracies“.

Na realizaci projektu spolupracovaly Katedra veřejné ekonomie Ekonomicko-správní fakulty
Masarykovy university, Centrum pro výzkum neziskového sektoru, Institut für Sozialpolitik
a Institut für interdisziplinäre Nonprofit Forschung an der Wirtschaftsuniversität Wien.

Projekt a jeho výstupy podpořilo rakouské Spolkové ministerstvo pro vědu a výzkum
v rámci programu New Orientations for Democracy in Europe – NODE.

BM.W_F^a >node< researchaustria

new
orientations for
democracy in
europe

© Společnost pro studium neziskového sektoru, Brno, 2009

ISBN 978-80-904150-3-4

OBSAH

ÚVOD	2
1 VÝZKUMNÝ PROJEKT	3
1.1 Cíle výzkumu.....	3
1.2 Harmonogram	3
1.3 Finanční podpora	3
2 ROLE NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ VE SPOLEČNOSTI	3
2.1 Funkce neziskových organizací v odborné literatuře	4
2.2 Nástin teoretického rámce funkcí neziskových organizací.....	9
3 EMPIRICKÝ VÝZKUM	10
3.1 Kvalitativní výzkum	10
3.2 Poznatky z kvalitativního výzkumu.....	11
3.3 Kvantitativní výzkum	14
3.4 Poznatky z kvantitativního výzkumu: celkový pohled na funkce neziskových organizací	16
3.5 Poznatky z kvantitativního výzkumu: funkce neziskových organizací podrobněji	19
4 ZÁVĚRY	25
4.1 Závěry pro teorii.....	25
4.2 Závěry pro mezinárodní srovnávání	26
LITERATURA	28

ÚVOD

Česko a Rakousko sdílely v minulosti společný osud v jednom státním celku a jejich společnosti tak v mnoha ohledech vycházejí ze stejných nebo velmi podobných kořenů. Obě země se pyšily dynamickým neziskovým sektorem v 19. století, avšak jejich rozdílné osudy po rozpadu rakousko-uherské monarchie a zvláště po druhé světové válce způsobily, že jejich občanské společnosti a jejich neziskové sektory vypadají dnes dosti rozdílně. Česko a Rakousko tak přímo vybízejí ke srovnávacím studiím.

Pro dnešní odlišnosti ve velikosti, struktuře a chování neziskových organizací v Česku a Rakousku je bezpochyby rozhodující vývoj v druhé polovině dvacátého století. Rakousku se po druhé světové válce podařilo vyklouznout ze sféry sovětského vlivu a od roku 1955, tj. od uzavření Státní smlouvy se čtyřmi okupačními mocnostmi, která obnovila rakouskou samostatnost a nezávislost, se země mohla svobodně vyvíjet jako součást demokratické západní Evropy. Obnovená Československá republika takové štěstí neměla, a tak na krátké období nacistické okupace a totality navázala mnohem delší, déle než čtyřicet let trvající totalita sovětská. Z ní se země vymanila teprve v roce 1989 a teprve od tohoto data se celá česká společnost pomalu navrácí k demokracii, nejprve v rámci Československa, od roku 1993 v samostatném státě. Povrchně a zjednodušeně řečeno, rakouská společnost je dnes stabilní demokracií, která je výsledkem půlstoletí nepřerušného demokratického rozvoje; česká společnost se nachází v počátečních fázích přechodu od půlstoletí totality k demokracii.

Jak se tento rozdílný vývoj v druhé polovině dvacátého století projevil v občanských společnostech a neziskových sektorech, které si byly předtím tak podobné? Jaké místo zaujmají neziskové organizace ve společenském, ekonomickém a politickém systému obou zemí a jaké funkce plní? Jsou rozdílné nebo naopak přes odlišný předchozí vývoj podobné? Dají se rozdíly a podobnosti identifikované v Česku a Rakousku zobecnit jakožto rozdíly mezi „starými“ a „novými“ demokraciemi nebo mezi rozdílnými sociálními politikami a „welfare mixy“?

Takové a podobné otázky se postupně vynořovaly při plánování prvního společného projektu, který vzešel z partnerské spolupráce Centra pro výzkum neziskového sektoru a Katedry veřejné ekonomie Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy university v Brně s vídeňskou Wirstchaftsuniversität a jejím Institutem für Sozialpolitik a Institutem für interdisziplinäre Nonprofit Forschung. Spolupráce s vídeňskými kolegy začala menším „poznávacím“ projektem v roce 2005-6. Na jeho základě jsme společně vytvořili větší srovnávací projekt, na který jsme posléze získali finance od rakouského spolkového ministerstva pro vědu a výzkum. V něm jsme se rozhodli jako první krok ve srovnávání obou zemí prozkoumat funkce, které neziskové organizace ve společnosti plní, přičemž jsme předpokládali, že srovnávací výzkum nás přivede k obecnějším zjištěním o fungování neziskových organizací v rozdílných uspořádáních demokratického sociálního státu.

Projekt dostal název „The Third Sector between Voice and Service: Comparing Old and New Democracies“, byl zahájen v roce 2006 a úspěšně ukončen na podzim roku 2008. Přinesl bohatý empirický materiál z kvantitativního i kvalitativního výzkumu uskutečněného v obou zemích, který budeme postupně zpracovávat v několika výstupech. Výzkumná zpráva, kterou předkládáme veřejnosti v této publikaci, je komplexní závěrečnou zprávou o celém projektu. Její analytická část se soustřeďuje na jeho základní výzkumné otázky, tj. na analýzu a srovnání funkcí, které české a rakouské neziskové organizace plní.

Dílní poznatky z projektu byly již průběžně prezentovány v angličtině a v němčině na několika mezinárodních konferencích a další články a studie budou následovat. Považujeme však za důležité, aby kromě toho byly výsledky projektu dostupné i v češtině, neboť se domníváme, že údaje a poznatky z našeho srovnávacího výzkumu obohatí naše zatím spíše sporadické znalosti struktury a fungování českého neziskového sektoru.

Autoři

1 VÝZKUMNÝ PROJEKT

Tato výzkumná zpráva je hlavním výstupem projektu „Nonprofit Organisations between Voice and Service: Comparing Old and New Democracies“, který v letech 2006-8 společně realizovaly Institut für Sozialpolitik der Wirtschaftsuniversität Wien (SP WUW), Institut für interdisziplinäre Nonprofit Forschung an der Wirtschaftsuniversität Wien (NPO-Institut), Katedra veřejné ekonomie Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy university (KVE ESF MU) a Centrum pro výzkum neziskového sektoru (CVNS) v Brně. Projekt vedla a koordinovala jako hlavní řešitel Wirtschaftsuniversität Wien a v mezinárodním týmu postupně pracovali: Astrid Haider, Johannes Leitner, Michael Meyer, Michaela Neumayr, Ulrike Schneider (Viedeň), Vladimír Hyánek, Ivan Malý, Miroslav Pospíšil, Simona Škarabelová a Dana Trávníčková (Brno).

Empirický výzkum provedly rakouský statistický úřad (Statistik Austria) a společnost AUGUR Consulting, s.r.o.

1.1 Cíle výzkumu

Soudobá odborná literatura většinou shrnuje bohatství rolí, které neziskové organizace ve společnosti hrají, a nepřehledné množství činností, které vykonávají, pod hlavičkou dvou základních funkcí, které obvykle označuje jako „expresivní“ (neziskové organizace propůjčují „hlas“ nejrozličnějším zájmům) a „servisní“ (poskytují služby). Mezinárodní srovnávací výzkumy zároveň naznačují, že v různých zemích, v různých politických režimech a v různých „welfare mixech“ poměr mezi oběma funkcemi kolísá.

Mezinárodní česko-rakouský srovnávací projekt si proto klád za cíl prozkoumat roli neziskových organizací jako prosazovatelů zájmů a poskytovatelů služeb ve „staré“ (Rakousko) a „nové“ (ČR) demokracii.

K tomu účelu byly stanoveny dílčí cíle projektu takto:

a) Empiricky zmapovat a popsat neziskový sektor v Česku a Rakousku a porovnat jejich hospodářský, společenský a politický význam.

- b) Identifikovat a prozkoumat funkce, které neziskové organizace v obou zemích plní na úrovni společnosti/komunity.
- c) Identifikovat a prozkoumat funkce, které neziskové organizace v obou zemích plní na úrovni organizace.
- d) Analyzovat faktory, které podmiňují a ovlivňují výskyt jednotlivých funkcí a poměr mezi nimi.
- e) Publikovat výsledky výzkumu v obou zemích a na mezinárodním fóru.

1.2 Harmonogram

03 – 06/2006	Rešerše literatury a metodická příprava projektu
07 – 08/2006	Příprava kvalitativního výzkumu
09 – 12/2006	Kvalitativní výzkum v Česku a Rakousku
01 – 03/2007	Zpracování získaných údajů
04 – 06/2007	Vytvoření teoretického modelu a metodických nástrojů pro identifikaci a měření funkcí
04 – 12/2007	Prezentace teoretického modelu a výsledků kvalitativního výzkumu v podobě článků a konferenčních příspěvků
07 – 09/2007	Vytvoření a pretestování dotazníku
10 – 12/2007	Kvantitativní výzkum v Česku a Rakousku
01 – 04/2008	Zpracování získaných údajů
05 – 07/2008	Komparace údajů a zjištění z obou zemí
08/2008	Závěrečná zpráva pro Spolkové ministerstvo pro vědu a výzkum
07/2008 +	Prezentace výsledků výzkumu v podobě článků a konferenčních příspěvků, publikace výzkumných zpráv.

1.3 Finanční podpora

Projekt podpořilo rakouské Spolkové ministerstvo pro vědu a výzkum v rámci grantového programu „New Orientations for Democracy in Europe – NODE“.

2 ROLE NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ VE SPOLEČNOSTI

Neziskové organizace (NO)¹ plní v demokratických společnostech² velké množství různých funkcí. Boris/Mosher-Williams (1998: 490) se domnívají, že lze identifikovat funkce sociální, občanské a ekonomické. Bližší pohled na kategorizace funkcí NO v odborné literatuře však ukazuje, že funkcí je mnohem více a že nabízené kategorizace se značně liší (např. Kramer 1981, Salamon et al. 2004, Land 2001).

Až dosud se jen velmi málo studií zabývalo měřením a srovnáním funkcí v různých zemích. Nejvýznamnější z nich – srovnávací projekt Johns Hopkins University (Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project – CNP) – používá konceptuální rámec, v jehož rámci byly identifikovány (Salamon et al. 2004: 23f) čtyři hlavní funkce: servisní, expresivní, advokační a budování komunity (service, expressive, advocacy and community building). Nicméně pro mezinárodní srovnávání autoři sdružili všechny funkce jen do dvou širokých kategorií v závislosti na tom, jakou činností se NO dominantně zabývají podle Mezinárodní klasifikace neziskových organizací (International Classification of Nonprofit Organizations – ICNPO). O všech NO působících v ICNPO oblastech sociální služby, zdraví, vzdělávání a rozvoj se tak předpokládá, že plní především „servisní funkci“, a NO působící v oblastech životní prostředí, prosazování zájmů (advocacy), profesní organizace, odbory, kultura a rekreace jsou tak řazeny pod „expresivní funkci“ (Salamon et al. 2004: 23ff).

I kdyby se ukázalo, že takové mechanické přiřazování je v určitém (jakkoliv velkém) počtu případů oprávněné, je jisté, že neumožňuje hlubší analýzu případů, kdy jedna organizace plní více funkcí najednou, což je právě pro NO typické. Rozdělení NO jen do dvou kategorií je rovněž příliš hrubé na to, aby mohlo postihnout realitu, jak na sektorové tak na organizační úrovni, či aby mohlo posloužit pro důkladné srovnávání, ať už organizací nebo států. Je proto nutné použít kvalitativní metody (Ragin 1998: 262) společně s hloubkovými kvantitativními studiemi na organizační úrovni.

Pro zodpovězení otázky, které funkce to jsou, jež můžeme empiricky u NO doložit, a jak se existence a naplňování

těchto funkcí liší při srovnání mezi různými zeměmi, je nutné nejprve vyřešit dva problémy. Za prvé, funkce, které NO plní, musejí být teoreticky definovány a kategorizovány; za druhé, je zapotřebí najít nástroj pro identifikaci určité funkce na úrovni organizace a pro určení míry, jíž se organizace dané funkci věnuje.

2.1 Funkce neziskových organizací v odborné literatuře

Prominentní místo ve všech koncepcích neziskových funkcí prezentovaných v odborné literatuře zaujímá poskytování služeb. Podle modelů tržního selhání (např. Hansmann 1987) služby dokonce obecně přispívají k vysvětlení existence neziskového sektoru jako takového, neboť NO poskytují služby buď výlučně nebo primárně nebo komplementárně ke službám nabízených státem (Kramer 1981: 234). Avšak otázka, jaké další funkce poskytování služeb doprovázejí, není v odborné literatuře řešena jednoznačně.

James a Rose-Ackerman (1986: 9) rozlišují mezi organizacemi poskytujícími služby (jako např. školy nebo nemocnice) a organizacemi reprezentujícími zájmy (politické strany, odbory, profesní organizace a zájmové skupiny). Shodují se tak víceméně se Salomonem et al. (2000), kteří podle oblasti působnosti přiřazují NO také buď k poskytovatelům služeb nebo k prosazovatelům zájmů. Ostatní autoři však mají zato, že NO plní více funkcí než jen jednu.

Wolpert například klasifikuje činnosti NO „uvnitř trojúhelníku, jehož tři rohy představují alternativní účely filantropie, charity a služby“ (Wolpert 2001: 130). Podle svého umístění uvnitř trojúhelníku může konkrétní NO plnit jednu, dvě nebo dokonce všechny tři funkce zároveň.

Wolpertův trojúhelník modifikoval vzápětí Land (2001: 66). Vytvořil čtyřúhelník přidáním čtvrté funkce, kterou nazval „pospolitost“ (fellowship).

Nejsystematičtější kategorizaci funkcí nabízí Frumkin (2005: 25). Vytvořil matici čtyř polí, na jejíž jedné ose je vynesena poptávka a nabídka a na druhé ose se nachází expresivní a instrumentální role. Čtyři výsledné funkce jsou pak pojmenovány takto: poskytování služeb, občanská politická angažovanost, hodnoty a víra, a tzv. sociální podnikání (service delivery, civic and political engagement, values and faith, social entrepreneurship function).

Další, kdo nabízí rozlišování čtyř základních rolí, je Kramer (1981: 173ff). Kromě role poskytovatele služeb

1 V tomto projektu používáme strukturálně-operacionální definici NO (Salamon et al. 2004: 9).

2 Nezabýváme se rolí NO v jiných režimech (autoritářských, totalitních, etc.), i když pohled do historie zkoumaných zemí k takovému rozšíření výzkumu láká.

(service provider role), identifikuje roli zlepšovacích a advokačních (improver and advocacy role), vizionářskou a roli průkopníka ve službách (vanguard role and service pioneer) a roli strážce hodnot a roli dobrovolnictví (value guardian and volunteerism).

Podobné členění jako Kramerovo nacházíme také u Kendall (2003), který však používá jiné názvy a rozšiřuje čtveřici základních funkcí na pěti: poskytování služeb, inovace, prosazování zájmů, expresivní funkce a budování komunity (service provision, innovation, advocacy, expressive function and community building function). Funkce komunitní (budování komunity) popisuje podobný koncept jako Langova „pospolitost“, inovace zase odpovídá Kramerově „průkopnické“ roli.

Klasifikace, již nabízejí Salamon et al. (2000) a která byla již zmíněna výše, obsahuje pět velmi podobných funkcí. Dvě z nich však autoři definují širěji, což se odráží i v jejich názvech: expresivní a vůdcovská funkce (expressive and leadership development role) a funkce budování komunity a demokratizace (community building and democratization role). Definice zbývajících tří funkcí (poskytování služeb, inovace, prosazování zájmů) se prakticky shodují s definicemi ostatních autorů.

V českém prostředí nevznikla dosud samostatná studie, která by se nezávisle zabývala funkcemi NO. Frič et al. (2001) přejímají společně s metodikou mezinárodního srovnávacího projektu Johns Hopkins University také Salamonovu kategorizaci.

Tento velmi stručný (a zdaleka ne vyčerpávající) přehled funkcí, které se nacházejí v odborné literatuře, ukazuje,

jak se hodnocení, definice a kategorizace funkcí u různých autorů liší. Přesto se v tabulce 1 pokoušíme o shrnutí konceptů různých autorů a o sjednocení těch rolí/funkcí, které jsou definičně identické nebo velmi podobné, i když se liší svými názvy.

Tabulka ukazuje oblasti největší shody mezi různými autory a stejně tak upozorňuje na výjimečné koncepty, které zůstávají názorem jen jednoho autora. Hlavním nedostatkem takového schematického přehledu je však skutečnost, že nejsou jasné definice pojmů, které různí autoři používají. Jaký je rozdíl mezi činnostmi, účelem, rolí a funkcí? Používají různí autoři stejný odborný termín ve stejném významu nebo se pod identickými názvy skrývají různé definice? Zdá se také, že některé uváděné funkce by spíše mohly být sub-funkcemi širší kategorie. Abychom se mohli pokusit o vytvoření obecnější koncepce funkcí NO, je nejprve potřeba podívat se na jednotlivé definice, identifikované v odborné literatuře, podrobněji.

2.1.1 Servisní funkce

Kendall (2003: 92) uvádí, že servisní funkce znamená zajišťování „produkce ve sférách ekonomické aktivity, v nichž selhává trh i stát“, zčásti kvůli inherentním vlastnostem veřejných statků a zčásti kvůli nedostatku důvěry, ale také proto, že „někteří jednotlivci v nouzi nejsou schopni za službu zaplatit“. Salamon et al. podobně tvrdí, že služby poskytované NO jsou díky svým veřejným či kolektivním vlastnostem „dostupné všem bez ohledu na to, zda za ně bylo zapláceno nebo zda jejich konzumenti mají prostředky na zaplacení anebo proto, že vyžadují určitý prvek důvěry“ (Salamon et al. 2000: 5).

Tabulka 1 Koncepte funkcí neziskových organizací v odborné literatuře podle autora

Funkce/Autor	Salamon Sokolowski Frič	James Rose-Ackerman	Wolpert	Land	Frumkin	Kramer	Kendall	Salamon Hems
Služby/Servisní funkce/Poskytování služeb	x	x	x	x	x	x	x	x
Expresivní (a vůdcovská) role/Role strážce hodnot/Dobrovolnictví/Reprezentativní funkce	x	x			x	x	x	x
Filantropie			x	x				
Charita			x	x				
Zlepšovacích a advokačních funkcí					x	x	x	x
Role vizionářská a role průkopníka ve službách/Inovační funkce						x	x	x
Budování komunity (a demokratizace)/Pospolitost/Budování sociálního kapitálu				x			x	x
Sociální podnikání					x			

Zdroj: Vlastní tabulka

Ne všechny služby poskytované NO jsou však kolektivně konzumovatelné, nerivalitní a nevylučitelné (Kendall/Knapp 2000: 108). Jenkins (1987: 297) konstatuje, že poskytování služeb „vytváří dělitelné neboli individuální užítky“, k nimž patří individuální hmotné statky (např. jídlo, čisté injekční stříkačky) i individuální nehmotné statky (poradenství, jazykové kurzy pro imigranty). Důležitým znakem servisní funkce je fakt, že „poskytování služby není podmíněno realizovanou změnou politiky“. Servisní funkce je tak „analyticky odlišná od advokační funkce“ (Jenkins 1987: 297).

2.1.2 Advokační funkce (funkce prosazování zájmů)

Problém s definičním vymezením advokační funkce spočívá v tom, že mnoho autorů pokládá za samozřejmé, že advokační funkce zahrnuje automaticky normativní aspekty, které advokačním aktivitám vymezují jen některé oblasti a činnosti jako např. roli „progresivní síly prosazující osvícenou a humánní sociální politiku“ (Kramer 1981: 212) nebo úkol „chránit práva a prosazovat zájmy specifických skupin – např. tělesně postižených, seniorů, dětí a žen“ (Salamon/Anheier 1996: 16). Protože je zjevně nepravdivé, že se NO zasazují jen za humanitní, humanitární a jiné „pozitivní“ cíle, je nutno hledat obecnější definici. Takovou nabízí např. Jenkins, který advokační funkci definuje jako „každou činnost, která má za cíl změnu (veřejně) politiky nebo zajištění kolektivního statku“ (Jenkins 1987: 297).

Advokační funkce tak zahrnuje veškeré aktivity, které „prosazují změny politiky nebo společenských podmínek“, „slouží jako prostředník mezi individuálním občanem a širším politickým děním, ... uvádějí skupinové požadavky do širšího veřejného povědomí a ... požadují politické nebo širší společenské změny, nejen jménem příslušníků vlastní skupiny ale i jménem celé veřejnosti“ (Salamon et al. 2000: 6).

Uvedené definice vyhovují lépe skutečné situaci, neboť zahrnují aktivity i takových NO, jako jsou nátlakové skupiny a profesní asociace, které usilují hlavně o získání soukromých hmotných užitek pro své členy. Přitom však často nastává situace, že i nečlenové mohou profitovat z takové advokační činnosti či lobbingu a původně soukromý užitek tak nabývá znaků kolektivního statku, i když skupina profitujících nečlenů může někdy být velmi malá.

V definici advokační funkce považujeme za užitečné rozlišení dvou subfunkcí nazývaných některými autory

„veřejněpolitická advokační činnost“ (policy advocacy) a „občanská advokační činnost“ (citizens' advocacy) (Knapp et al. 1998: 15), nebo „hlas veřejnosti“ (public voice) a „vzdělávání veřejnosti“ nebo „osvěta“ (public education) (Boris/Mosher-Williams 1998: 491). První koncept zahrnuje aktivity přímo orientované na politické procesy, zatímco druhý prosazuje změny nepřímo prostřednictvím osvěty a snahou o zapojení veřejnosti.

Jinými slovy, veřejněpolitická advokační činnost zahrnuje všechny aktivity směřující ke změně politik nebo zajištění kolektivních statků, které jsou přímo adresovány „institucionálním elitám“ (Jenkins 1987: 297). Naproti tomu občanská advokační činnost zahrnuje aktivity směřující ke změně politik nebo zajištění kolektivních statků, které se obracejí na veřejnost a snaží se u ní zvýšit povědomí o určitém problému a mobilizovat ji k dalším aktivitám, individuálním nebo kolektivním.

McCarthy/Castelli (2001: 106ff) mluví v souvislosti s občanskou advokační činností o „nepřímém prosazování zájmů“ (indirect advocacy), jemuž rozumí jako podněcování k advokační činnosti jednotlivých občanů (a které také nazývá „grass-roots lobbying“) nebo k vytvoření kritického množství zainteresovaných občanů, kteří začnou vyvíjet činnost ve prospěch zájmu prosazovaného danou advokační NO. Souhlasíme s tím, že takto definovaná činnost patří do občanské advokační činnosti, avšak nepokládáme za nutné, aby výsledkem byla mobilizace občanů k přímé akci. Domníváme se, že zvyšování povědomí veřejnosti o určité otázce už samo představuje občanskou advokační činnost, i když jeho dopad na mobilizaci občanů je nejistý.

2.1.3 Expresivní funkce/Funkce strážce hodnot/ Reprezentativní funkce

Salamon et al. se domnívají, že expresivní funkci lze považovat za ještě širší koncept než prosazování zájmů, protože „kromě politických a společenských zájmů, občanský sektor také plní širší expresivní funkci tím, že poskytuje nástroje k vyjádření velkého množství nejrůznějších pocitů a impulsů – uměleckých, duchovních, kulturních, etnických, sociálních a volnočasových“ (Salamon et al. 2004: 23).

Na rozdíl od advokační funkce expresivní funkce nezahrnuje jen aktivity směřující k politické změně, ale také ty, které „nabízejí prostředky k vyjádření kulturních, duchovních, profesních nebo politických hodnot, zájmů a názorů“ (Salamon et al. 2004: 24). Donoghue si všimá toho, že

expresivní funkce je často svázána s vyjádřením skupinové identity. Přitom upozorňuje na to, že NO, které pracují *ve prospěch* určité zájmové skupiny spíše než *společně s* ní, mají tendenci vyhýbat se expresivní funkci kvůli nebezpečí paternalismu (Donoghue 2004: 4ff). Kramer zdůrazňuje v oblasti vyjadřování identity a zájmů roli „strážce hodnot“ (value guardian role), přičemž podle něj NO mají za úkol „*chránit individuální a společenské hodnoty, podporovat občanskou angažovanost a rozvíjet vůdcovství*“ (Kramer 1981: 9 a 193 ff). Rozvíjení vůdcovství je tak výsledkem možnosti osobního sebevyjádření (Salamon et al. 2000: 7). Z toho plyne, že Kramer na rozdíl od jiných autorů pravděpodobně nepřičítá jim zmiňované role a aktivity (včetně role rozvíjení vlastností a dovedností vůdčích osobností) k funkci budování komunity, ale chápe je jako podkategorie „zachování a ochrany hodnot“ (Kramer 1981: 194). To je podle našeho názoru dosti problematické stanovisko, pochopitelné pouze u autora, jenž nezná funkci budování komunity. Mnoho z aktivit, kterými Kramer (ibid.) „rozvíjení vůdcovství“ ilustruje (např. „získávání organizačních dovedností“) podle našeho mínění vůbec do diskuse o funkcích NO nepatří, jiné bychom řadili do komunitní funkce.

Průsečíkem různých názorů různých autorů je podle Donoghue (2004: 4) definice, podle níž expresivní funkce zahrnuje aktivity zaměřené na „*vyjádření určitých postojů, tradic, kultur a subkultur*“ zainteresovanými jednotlivci, kteří se zapojují do práce formální nebo neformální skupiny nebo takovou skupinu sami vytvářejí. Zdá se, že termíny „expresivní funkce“ a „funkce strážce hodnot“ jsou oba použitelné pro tuto funkci. Druhý termín tento koncept zdánlivě zužuje, ale na druhé straně danou funkci jasněji definuje. V následujícím textu používáme proto obou označení.

2.1.4 Charitativní funkce

Je s podivem, že funkci, která se zdá s neziskovým sektorem svázána tak, že je někdy používána jako charakteristika a označení celého sektoru a jeho organizací, zmiňují jen dva autoři, Wolpert a z něj vycházející Land. Podle Wolperta charitativní organizace „*přesunují zdroje od šťastnějších jedinců k potřebným*“, přičemž se míra přesunu dá odhadovat podle rozdílů v příjmech dárců a příjemců (Wolpert 2001: 131). Charitativní funkce zahrnuje tedy všechny aktivity vedoucí k redistribuci zdrojů, především finančních zdrojů, směrem od skupin, které jsou bohatší, k ostatním.

2.1.5 Filantropická funkce

Také tuto funkci nacházíme jen u dvou již zmíněných autorů, Wolperta a Landa. Podle nich filantropické aktivity mají za cíl „*zřízení a rozvoj institucí, jako jsou např. nemocnice, university, muzea a komunitní sociální kapitál*“ (Wolpert 2001: 131) a jsou zpravidla uskutečňovány nadacemi. Řečeno obecněji, všechny aktivity zaměřené na založení a provozování neziskových organizací, jsou součástí filantropické funkce.

2.1.6 Inovační funkce

Zatímco Kramerova definice vizionářské/průkopnické role zužuje „inovaci“ na vývoj a zavádění nových služeb, přičemž zdůrazňuje, že NO „*prošlapávají cestu*“ vedoucí k přijetí inovovaného produktu buď státem nebo jinými NO (Kramer 1981: 173ff), všechny ostatní řešeršované definice vnímají inovační funkci obecněji.

Salamon et al. (2006: 6) mají zato, že NO fungují jako „*průkopníci v určitých oblastech, identifikují zanedbávaná témata a přitahují k nim pozornost, objevují či vytvářejí nové přístupy k problémům a obecně řečeno slouží jako zdroje inovací při řešení společenských problémů*“.

Kendall a Knapp (2000: 113) rozlišují tři různé druhy inovací:

- produktovou inovaci (produkce nových druhů zboží nebo služeb, odlišných od stávající produkce, nebo rozšíření produkce k novým skupinám spotřebitelů);
- procesní inovaci (použití nových technologií pro produkci daných výstupů); a
- organizační inovaci (použití nové interní struktury produkující jednotky nebo nových externích vztahů).

Inovaci tak tito autoři rozumějí vždy změnu produkce (změnu některého aspektu produkce). Aby ji odlišili od „*pouhého rozvoje služeb*“, musí taková změna představovat „*zavedení pozorovatelné diskontinuity ve struktuře služby*“ (viz Osborne 1998, citováno Kendallem 2003: 110).

Salamon et al. (2000: 6) nabízejí zcela jiné tři typy inovace:

- evoluční inovaci (nový proces nebo produkt);
- expanzivní inovaci (nový trh); a
- úplnou inovaci (nový proces nebo produkt uplatněný na novém trhu).

Zmíněné dva příklady podrobnějšího členění inovační funkce dokládají, že inovace je především definována jako změna produkce (v produkci), bez ohledu na to, zda se jedná o nové služby, nové spotřebitele, nové postupy, nebo nové organizační struktury.

2.1.7 Budování komunity/Pospolitost/Sociální kapitál

Zdá se, že sjednocujícím prvkem různých definic této funkce je koncept navazování kontaktů, budování vazeb a sjednocování, který Smith také označuje jako „integrační roli“ (viz Salamon et al. 2000: 7). Jinak je však diskuse v odborné literatuře značně nepřehledná, pod hlavičku budování komunity je různými autory zahrnováno množství dalších funkcí, které NO plní nebo zdánlivě plní. Koncept budování komunity tak zatím zůstává velmi komplexním a nejednoznačným pojmem, komunitní funkce je navíc často používáno účelově k prosazování určitých zájmů nebo k obhajobě určitých politik (viz Mayo 1994: 48, citováno Kendallem 2003: 12).

Mnoho autorů zastává názor, že aktivní účast občanů v práci místních organizací rozvíjí sociální interakci a přispívá k posilování důvěry a pocitu vzájemnosti, což vede k vytvoření živé, zdravé, fungující „obce“ či „komunity“ (Donoghue 2004: 8; Salamon et al. 2000: 7). Budování komunity může znamenat jak budování místní (lokální, geografické) komunity, tak vznik zájmové komunity (komunity budované na základě sdíleného zájmu) (Donoghue 2004: 8).

Budování komunity a sociálního kapitálu lze samozřejmě využít k občanské nebo dokonce veřejněpolitické advokační činnosti, ať už byla jeho cílem hned od počátku anebo podnět k ní vznikl teprve ve vytvořené, fungující komunitě. Taková mobilizace občanů k prosazení určitého zájmu však není vlastním účelem budování komunity a totéž platí i naopak: mobilizace občanů ve smyslu advokační činnosti neznamená automaticky, že taková skupina jednotlivců vytvoří komunitu.

Stejně tak může budování komunity souviset s expresivní funkcí. Kramer při popisu funkce strážce hodnot uvádí, že dobrovolníci, kteří se podílejí na práci NO, „nabývají organizační a politické dovednosti, integrují se do širší společnosti, učí se společenské normy, získávají informace a překonávají osamělost“ (Kramer 1981: 194).

Kromě dopadů dobrovolné práce na jednotlivce působí podle Kramera činnosti a procesy spojené s budováním komunity také směrem do společnosti. Zmiňuje např.

zprostředkovávání „mezi skupinami jednotlivců a širší společností“, integraci „skupin do společnosti“, vytváření „příležitostí pro sdílení hodnot“, pro „rozvoj komunitních služeb“, pro „iniciaci změn a distribuci moci“ (viz Kramer 1981: 194).

Také další autoři zmiňují při analýze komunitní funkce pozitivní dopady na jednotlivce i na společnost. Např. Kendall se domnívá, že účast na práci NO „může přispívat k osobnostnímu rozvoji, zlepšovat společenské vztahy, dávat lidem pocit kontroly nad vlastním životem a tím přispívat ke zdravějšímu životu společnosti“ (Kendall 2003: 113).

V posledních letech se začalo v podobném významu jako „budování komunity“ používat termínu „budování sociálního kapitálu“, který zavedl a zpopularizoval především Putnam (1993). Tím se definice této funkce dále rozostřila. Kromě toho další autoři přidali do diskuse o sociálním kapitálu funkci budování demokracie (viz např. Salamon et al. 2000: 7; Donoghue 2004: 7ff; Kendall/Knapp 2000: 110). Argumentují tak, že participace dobrovolníků na práci NO vede k vybudování společenských vztahů a sítí, založených na vzájemné důvěře a sdílených hodnotách, což vychovává „občany, kteří jsou důvěryhodní, angažovaní a tolerantní“ (Kendall/Knapp 2000: 110). Tyto vlastnosti údajně „podporují demokratické hodnoty“ a tím přispívají k demokratizaci. Takový závěr je však diskutabilní, jednak proto, že přenos dopadů z individuální (mikro) úrovně na společenskou (makro) úroveň není jasný a nelze jej doložit empirickým výzkumem (viz Kendall 2003: 17); a také proto, že budování komunity neznamená jen sjednocování, ale může fungovat i opačně jako cesta k partikularismu a vyloučení těch, kteří do dané komunity nepatří (Salamon et al. 2000: 8). Sociální kapitál je jen kapitál a záleží na tom, jak je použit, zda k rozvoji společenské komunikace a vzájemnosti nebo k exkluzi (viz různé aplikace sociálního kapitálu u Bourdieua 1983: 184ff).

Putnam si ovšem byl možnosti využití sociálního kapitálu k exkluzi vědom a rozlišuje proto mezi „svazujícím kapitálem“ (bonding capital) a „přemostujícím kapitálem“ (bridging capital), z nichž každý má jiný politický a společenský dopad (viz např. Putnam 2000: 22ff). Lze je definovat takto:

- **Svazující sociální kapitál** odkazuje na vztahy mezi podobnými lidmi, „stejně smýšlejícími jednotlivci“ (Land 2001: 73). K budování svazujícího sociálního kapitálu

dochází, když jednotlivci participují na činnosti NO a integrují se v ní na základě vzájemné důvěry a sdílených hodnot. Účast v aktivitách NO jim „přináší uspokojení ze sounáležitosti, začlenění a členských práv“ (Donoghue 2004: 5). Činnost NO přispívá k budování svazujícího kapitálu, pokud svým členům nabízí „přijetí a družnost“ nebo když z ní členové „získávají společenskou podporu“ (Land 2001: 72ff) pro svůj osobní rozvoj.

- **Přemostující sociální kapitál** odkazuje na vztahy mezi lidmi, kteří jsou odlišní, nebo mezi odlišnými skupinami/komunitami. Jedná se o „slabá pouta“ (Granovetter 1973, 1982), která existují mezi „vzdálenými známými, kteří se pohybují v odlišných kruzích“ (Putnam 2000: 22ff). Při navazování těchto slabých pout se účastníci potýkají s odlišností, nedůvěrou, nebo dokonce nechutí. Činnost NO přispívá k budování přemostujícího sociálního kapitálu, pokud vede ke komunikaci a spolupráci nesejně smýšlejících nebo nerovně postavených jednotlivců a skupin anebo k integraci marginalizovaných jednotlivců a skupin do společnosti.

2.2 Nástin teoretického rámce funkcí neziskových organizací

Problémem, který provází dosavadní zkoumání funkcí neziskových organizací, je nedostatek jeho teoretického ukotvení, které vede k vytváření dlouhých seznamů nejasně vymezených kategorií odkazujících k nejrůznějším konceptům. Tato nejasnost ztěžuje jakékoliv studium funkcí na úrovni organizace i na vyšších úrovních sektoru nebo společnosti a prakticky znemožňuje jakékoliv srovnávání.

Pro účely tohoto projektu je proto zapotřebí navrhnout teoretický rámec, který by dokázal integrovat všechny nebo alespoň většinu funkcí, které dosud badatelé v práci NO identifikovali. Z hlediska systémové teorie plnění určité funkce implikuje, že organizace tím slouží jinému systému. Identifikace funkcí NO proto zahrnuje (a) rozlišování mezi systémy a prostředními a (b) analýzu interakce mezi sledovaným systémem a systémy, které konstituují jeho prostředí. Odvoláváme se tady na základní východiska „funkcionalismu“ v sociální teorii (viz např. Durkheim, Parsons).

Koncepce funkcí neziskových organizací zřídka vycházejí z interakcí mezi organizací a jednotlivými lidmi nebo jinými organizacemi. Většinou se vztahují k sociální

makroúrovni, tj. společnosti. U vědomí toho, že společnost lze stěží popsat lépe než „sumu všech komunikací“, se pokusíme neziskové organizace přiřazovat k funkčně specifikovaným makroúrovňím. Ve shodě s Zaunerm (Zauner 2002) přitom rozlišujeme tři typy externího „přiřazení“ neziskových organizací v podmínkách dominantní funkční diferenciaci společnosti (viz Luhmann 1984, 1998):

1. **Subsystém ekonomiky** sestává ze všech komunikací, které jsou ovládané peněží a jejich binárním kódem (platit nebo neplatit; srov. Luhmann 1988). S ekonomikou spjaté (nebo ekonomice „blízké“) NO se chovají jako firmy a jsou především ovládané penězi; používají logiku blízkou logice podnikatelských subjektů. Většinou produkují soukromé nebo veřejné statky, které jsou peněžně oceněny a prodávají se klientům, ať už přímo nebo nepřímým prostřednictvím trojúhelníku producent-uživatel-plátce.
2. **Subsystém politiky** je založen na zacházení s mocí a je charakterizován jejím binárním kódem, který rozlišuje mezi těmi, kteří moc mají, a těmi, kteří ji nemají (např. vláda a opozice; srov. Luhmann 2000). Všechny komunikace v subsystému jsou tímto binárním kódováním zasaženy a utvářeny. S politikou spjaté NO vstupují do těchto komunikací a jejich chování se podřizuje zákonitostem politiky.
3. **Subsystém komunit** je založen na vztazích a na základním binárním rozlišení mezi „našimi“ a „cizími“, mezi přijetím a nepřijetím, mezi uzavřeností a otevřeností. NO spjaté s komunitami jsou plně závislé na lidech, nejčastěji svých členech (v nejširším slova smyslu) a podporovatelích a sympatizantech, kteří jednají jako společenství (komunita), skupina nebo individuální aktéři.

Je třeba mít na paměti, že v naznačené koncepci nejsou nikdy jednotlivci výlučně prvky organizací ani jednotlivci/organizace nejsou výlučně prvky společenských systémů. Vždycky jde o každou jednotlivou komunikaci nebo každé jednotlivé rozhodnutí, které je potřeba přiřadit k systému ekonomickému, politickému nebo komunitnímu. Jedině na základě analýzy množin komunikací můžeme zjišťovat, zda převažují komunikace mezi jednotlivcem/organizací a ekonomikou, politikou nebo komunitou/komunitami.

Tato úvaha generuje pro empirický výzkum následující otázky: Je některý směr komunikace/spjatosti v organizaci dominantní? Která strukturální propojení a které binární kódy převažují v provozu organizace? Empiricky lze tato propojení detekovat v programech (strategiích, cílech), ve strukturách (hierarchii, pracovnících) a v procesech (úkolech, činnostech).

Je evidentní, že NO mohou být spjaty (mohou dominantně komunikovat) s dalšími subsystémy: náboženstvím, sportem, uměním, vzděláváním, sociální prací, atd. atd. Taková přiřazení jsou však výsledkem použití jiných referenčních rámců. Hlavními (meta)funkcemi jsou ty, které odkazují na (nejvyšší) referenční rámeček celé společnosti, rozdělené do subsystémů ekonomiky, politiky a komunity. Mezi těmito body se funkce NO shlukují do tří hlavních skupin, z nichž každá míří k jednomu subsystému:

Poskytování služeb je funkce spjatá s ekonomikou. V jejím rámci produkují a distribuují NO zboží a služby, které mohou být peněžně oceněny a nějakým způsobem zaplacený – buďto přímo příjemci nebo jiným veřejným nebo soukromým subjektem. Většinou jsou tyto služby prodejné na trhu, i když jejich pozitivní externality jsou často stejně důležité nebo dokonce důležitější než služba samotná (veřejné statky) nebo jsou spojeny s dalšími netržními benefity (veřejnými statky jako např. sociálním zabezpečením nebo demokratickou participací).

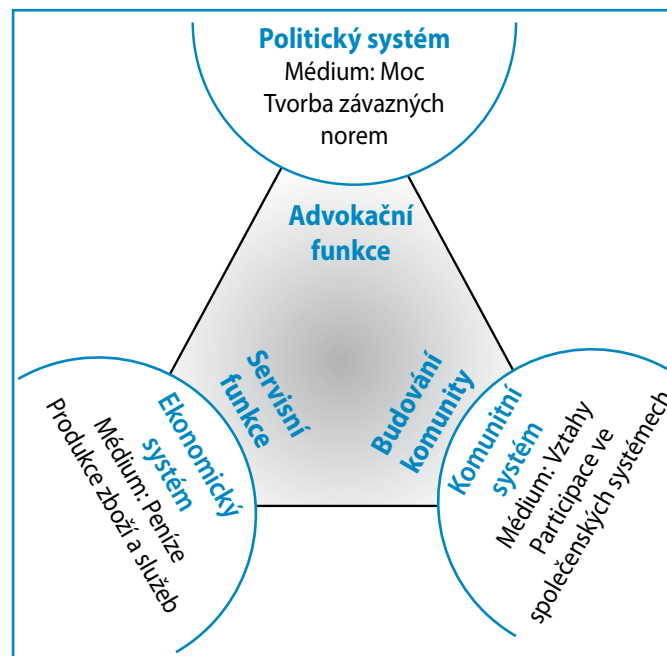
Veřejný charakter a veřejný prospěch jsou hlavní znaky druhé funkce, která je spjata s politickým systémem: funkce **prosazování zájmů** neboli advokační funkce. Jejím prostřednictvím přispívají NO do veřejné a politické diskuse, do politického rozhodování a do výkonu vládnutí. NO používají nejrůznější způsoby naplňování této funkce – od formálního připomínkování legislativy a exekutivních procesů až po neformální lobování nebo PR kampaně zaměřené na aktivizaci veřejnosti nebo ovlivnění veřejného mínění.

Budování komunity je třetí funkcí, namířenou na zvyšování sociálního kapitálu, tj. budování a kultivace vztahů mezi jednotlivci a/nebo organizacemi. To obecně znamená, jak bylo uvedeno výše, buď posilování skupin (vnitroskupinový neboli svazující sociální kapitál) nebo podpora sociální inkluze a integrace (přemostující sociální kapitál).

Podle tohoto modelu všechny komunikace, všechna rozhodnutí a všechny činnosti neziskových organizací napl-

ňují určitou funkci a mohou tak být namířeny na jeden, dva nebo dokonce všechny tři společenské subsystémy. Můžeme to graficky znázornit trojúhelníkem s jednotlivými subsystémy umístěnými v jeho rozích:

Obr. 1 Funkce neziskových organizací jako přispěvatelů do společenských subsystémů

Zdroj: Vlastní diagram

Teoretický rámeček, který zde představujeme a který umísťuje aktivity neziskových organizací do prostoru mezi tři společenské subsystémy, vykazuje jistou podobnost s trojúhelníkem sociálního státu, který navrhl Pestoff (1998: 42), nebo s podobným trojúhelníkem, který používají Evers a Laville (2004: 15). Jejich trojúhelníky však slouží umístění *organizací* do prostoru mezi trh, stát a komunitu; my do svého trojúhelníku umísťujeme jednotlivé *aktivity* neziskových organizací, podle toho, kterému z okolních subsystémů slouží.

3 EMPIRICKÝ VÝZKUM

3.1 Kvalitativní výzkum

Pro ověření našeho teoretického rámce jsme analyzovali osmnáct případových studií z Česka a Rakouska. Každá studie sestávala ze studia dokumentů organizace a z polostrukturovaného rozhovoru s vedoucím pracovníkem organizace. Naš vzorek obsahoval deset neziskových organizací v každé zemi. Abychom získali co nejširší obraz a aby oba vzorky byly zároveň srovnatelné, byla při výběru organizací použita tato kritéria: (1) počet placených zaměstnanců (bez placených zaměstnanců, 1-5, 6-20, více než 20); (2) velikost vyjádřená ročním obrátem; a (3) dosah působnosti (místní, regionální, celostátní). Organizace byly vybrány z těch oblastí činnosti (podle Mezinárodní klasifikace neziskových organizací³), které jsou v obou zemích nejrelevantnější: sociální služby, životní prostředí, profesní organizace a prosazování zájmů. Z deseti organizací v každé zemi pět odpovídá výše vyjmenovaným kritériím (CZE 6-10, AUT 6-10) a zbývajících pět jsou navíc totožné organizace (CZE 1-5, AUT 1-5). V ČR se ani po opakovaných pokusech nepodařilo zajistit rozhovor s představitelem jedné z vybraných organizací (CZE 3), proto byly nakonec ke srovnávání k dispozici výsledky devíti případových studií v každé zemi.

V obou zemích byl použit stejný scénář pro polostrukturované rozhovory. Rozhovory byly zaznamenány diktafonem, přepsány a přepsané texty byly zpracovány prostřednictvím kvalitativní obsahové analýzy založené na jednotném kódování pro obě množiny textů. V druhém, podrobnějším kole analýzy jsme přiřazovali identifikované aktivity, cíle a výsledky k funkcím, které jsme získali z literatury, anebo – pokud je nebylo možno zařadit – jsme vytvořili nové kategorie pro nové funkce. Abychom změřili podíl jednotlivých funkcí v organizaci, sečetli jsme rozsah (vyjádřený v počtu slov) všech pasáží rozhovoru věnovaných každé jedné určité funkci. Výpovědi o procesech, které plní více než jednu funkci, byly připsány dominantní funkci v organizaci. Celá analýza vycházela z předpokladu, že (i) kvalita výpovědi je dostatečně průkazná, tj. výpovědi vedoucích pracovníků odpovídají skutečnosti, a že (ii) délka výpovědi o určité věci odpovídá její důležitosti ve fungování organizace.

3 International Classification of Nonprofit Organizations – ICNPO (viz např. Salamon/Anheier 1996).

3.2 Poznatky z kvalitativního výzkumu

Nahrávky osmnácti interview představují bohatý materiál ke studiu a ke srovnávání ČR a Rakouska. Pro účely projektu jsme v tomto materiálu hledali odpovědi na tři otázky:

- 1) Jaká je shoda mezi funkcemi uváděnými v literatuře a funkcemi zjištěnými empirickým výzkumem?
- 2) Lze všechny identifikované funkce podřadit třem hlavním funkcím v našem teoretickém modelu?
- 3) Jaká je relativní důležitost jednotlivých funkcí na úrovni organizací?

3.2.1 Empirické poznatky o funkcích NO

V empirických údajích z obou zemí se nejčastěji a nej-jednoznačněji objevují dvě funkce: servisní a advokační. Podle četnosti výskytu se zdají být funkcemi pro NO v našem vzorku nejtypičtějšími. V jazyku vedoucích pracovníků jsou tyto funkce také nejčastěji přímo označovány buď stejným označením jako v teorii nebo jinými jednoznačnými pojmy. Pro třetí funkci z našeho teoretického modelu používali respondenti zastřenějšího vyjádření. Zdá se, že „budování komunity“ je spíše teoretický konstrukt než v běžném životě užívané označení. Proto musí analytik pracovat s celou škálou indicií a skrytých významů a v jazykové rovině s bohatstvím označení a synonym.

Kromě toho není vždy snadné funkce, které jsou v literatuře dostatečně jasně definované, spolehlivě empiricky identifikovat a/nebo odlišit od jiných funkcí, neboť mnoho komunikací, cílů a aktivit přispívá k naplnění dvou nebo i více funkcí. Tak např. aktivity prosazující určitý zájem v sobě často obsahují poskytování služby a naopak. Např. organizace nabízí progresivní způsob péče o mentálně hendikepované osoby nejen jako přímou službu těmto klientům, ale zároveň jako praktickou demonstraci jiného přístupu k takové péči, která má vést ke změně norem v dané oblasti.

„... ten prvotní impuls určitě byl dělat [...] psychiatrickou péči jinak, než se dělá v residenčních zařízeních [...] snažíme se tou prací s klienty, my ji neskrýváme, to .. to je důležité, my to ukazujeme, třeba tady v té naší kavárně, snažíme se působit na společnost a měnit její pohled na duševní nemoci.“ (Interview CZE)

„V tom [obraně lidských práv přistěhovalců] nám pomáhají aktivisté, dobrovolníci [...] My pro ně děláme semináře, ale to není jenom školení, instruktáž pro to, kvůli tomu, co od nich, co chceme, ale je to celková věc, že, vlastně dost komplexní vzdělávání o celé problematice, historii, psychologii, praktické dovednosti ...“

(Interview AUT)

V námi navrženém teoretickém trojúhelníku (viz obr. 1), který umísťuje tři jasně vymezené funkce do tří rohů obrazce, budou skutečné empiricky zjištěné procesy a funkce často umístěny buď na osách spojujících dvě funkce nebo v prostoru vymezeném všemi třemi funkcemi.

Empiricky zjištěné údaje vedou ještě k dvěma dalším korekcím původně navrženého modelu. Jednak se zdá, že některé z hlavních funkcí je užitečné rozdělit na dvě složky, nebo dvě funkce, umístěné v diagramu ve stejné třetině trojúhelníku ale na jiných místech podle toho, jak (částečně) přispívají k naplňování i další funkce/dalších funkcí.

Tak např. funkce prosazování zájmů se podle empirických poznatků rozpadá na „veřejně politickou advokační funkci“, přímo propojenou se sférou politiky a přímo ji ovlivňující, a na „občanskou advokační funkci“, která usiluje spíše o osvětu veřejnosti a změnu veřejného mínění, která teprve následně může (ale nemusí) vést k ovlivnění politiky, buď přímou akcí nebo nepřímou vytvořením sociálního kapitálu (společensví a vztahů), který se stane nositelem změny. Občanská advokační funkce tak obsahuje značnou dávku servisní funkce (informování, vzdělávání, osvěta, výcvik) a v různé míře prvky budování komunity (propojování, vytváření spojenectví).

Podobně empirické údaje potvrzují správnost dělení funkce budování sociálního kapitálu na budování sociálního kapitálu svazujícího a přemosťujícího.

Svazující sociální kapitál charakterizují vztahy a styky mezi stejně smýšlejícími osobami:

„Rodiče sem dávají své děti, protože to třeba sami zažili, protože vědí, tedy věří, že se jejich dítě něco naučí, že tady bude spolu s ostatními, udělá si kamarády, tady bude mít zázemí, bude mu s ostatními dobře.“ (Interview AUT)

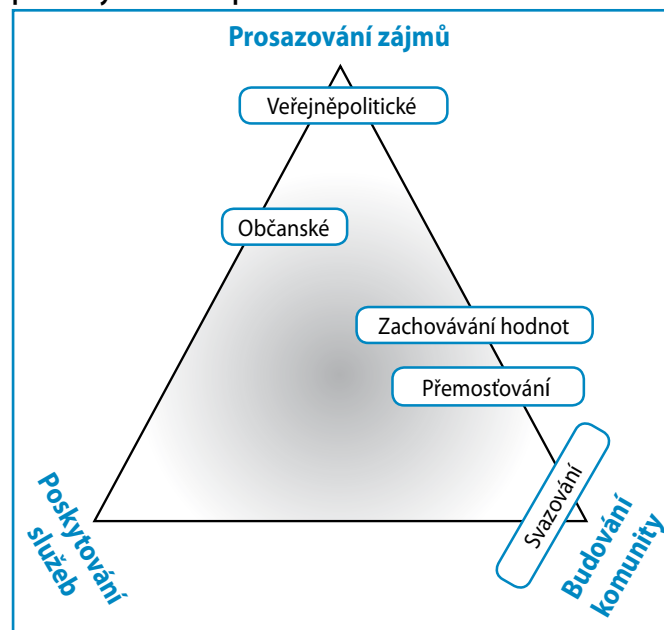
Přemosťující sociální kapitál se vztahuje ke kontaktům a vztahům mezi osobami, které nemají společné názory, ani nesdílejí společné společenské prostředí nebo kulturní zázemí. Jeho budování je proto často vyvoláno zvenčí, je obtížné a zahrnuje často integraci skupin, které jsou většinou společností marginalizovány a vylučovány:

„Cílem je podporovat tyhle lidi [s tělesnými vadami] tak, aby mohli žít samostatně, sami nebo ve dvojicích, v obecních bytech. Pomáháme jim vytvořit si vztahy a kontakty v sousedství, aby v budoucnu jakoukoliv pomoc, kterou by mohli potřebovat, nebo cokoli, všechny funkce, jim poskytovala komunita.“ (Interview AUT)

Chceme-li tyto funkce umístit v našem trojúhelníku, budování svazujícího sociálního kapitálu má své místo v jeho cípu, budování přemosťujícího kapitálu se od vrcholu vzdaluje směrem k funkci advokační, neboť vyžaduje i změnu smýšlení veřejnosti nebo i požadavky politické.

Zajímavý případ představuje funkce strážce hodnot (nebo reprezentativní/expresivní funkce; srov. 2.1.3 výše). V našem schématu by se ocitla na ose mezi budováním komunity a prosazováním zájmů. To proto, že literatura definuje funkci strážce hodnot jako funkci, která je širší než funkce advokační - zahrnuje v sobě budování komunity (která neklade politické požadavky) i prosazování zájmů (které vyúsťuje v politické cíle). Náš trojúhelník lze tak vidět i jako rozvinutí a zpřesnění konceptu základních funkcí, s nímž pracovali Estell/Rose-Ackerman a Salamon/Sokolowski et al. (viz tabulka 1 výše), kteří rozlišovali jen mezi funkcí servisní a expresivní. V našem pojetí je expresivní funkce dešifrována jako dvě základní funkce.

Obr. 2 Diagram funkcí neziskových organizací, upravený podle výsledků empirické studie

Zdroj: Vlastní diagram

Ostatní funkce, které nabízí odborná literatura (charita, filantropie, inovace/avantgarda, sociální podnikání; srov.

tabulka 1) se v našem souboru empirických dat také objevily; kromě nich naši respondenti navrhli některé další (výzkum, vzdělávání, demokratizace, redistribuce bohatství). Podle našeho názoru však žádná z těchto funkcí do našeho schématu nepatří, neboť nevyhovují naší definici funkce jakožto přispěvatele do jednoho ze základních společenských subsystémů. Jinými slovy, jsou funkcemi jiné úrovně, definované jiným referenčním rámcem, nebo nejsou samostatnými funkcemi vůbec.

Charita a filantropie vyúsťují v poskytnutí služby, proto v našem schématu patří do množiny funkcí „poskytování služeb“; podobně inovace nebo výzkum jsou vždy spjaty s konkrétním procesem nebo aktivitou spjatou buď s poskytováním služeb, prosazováním zájmů nebo budováním komunity a nejsou tak samostatnými funkcemi. V empirickém zkoumání by jednotlivé inovační aktivity byly připsány té ze tří funkcí, k níž inovace přispívá. Sociální podnikání je stěží možné považovat za funkci, jedná se spíše o nástroj, způsob, metodu. Demokratizace je pouhým vyjádřením aktuálního cíle advokačních aktivit. Výsledky naší empirické studie potvrdily nálezy a analýzy předcházejících badatelů. Velkou většinu funkcí, uváděných našimi respondenty, lze najít v dosavadní odborné literatuře. Jedná se však o nestejnorodé seznamy funkcí různých úrovní a definovaných různými referenčními

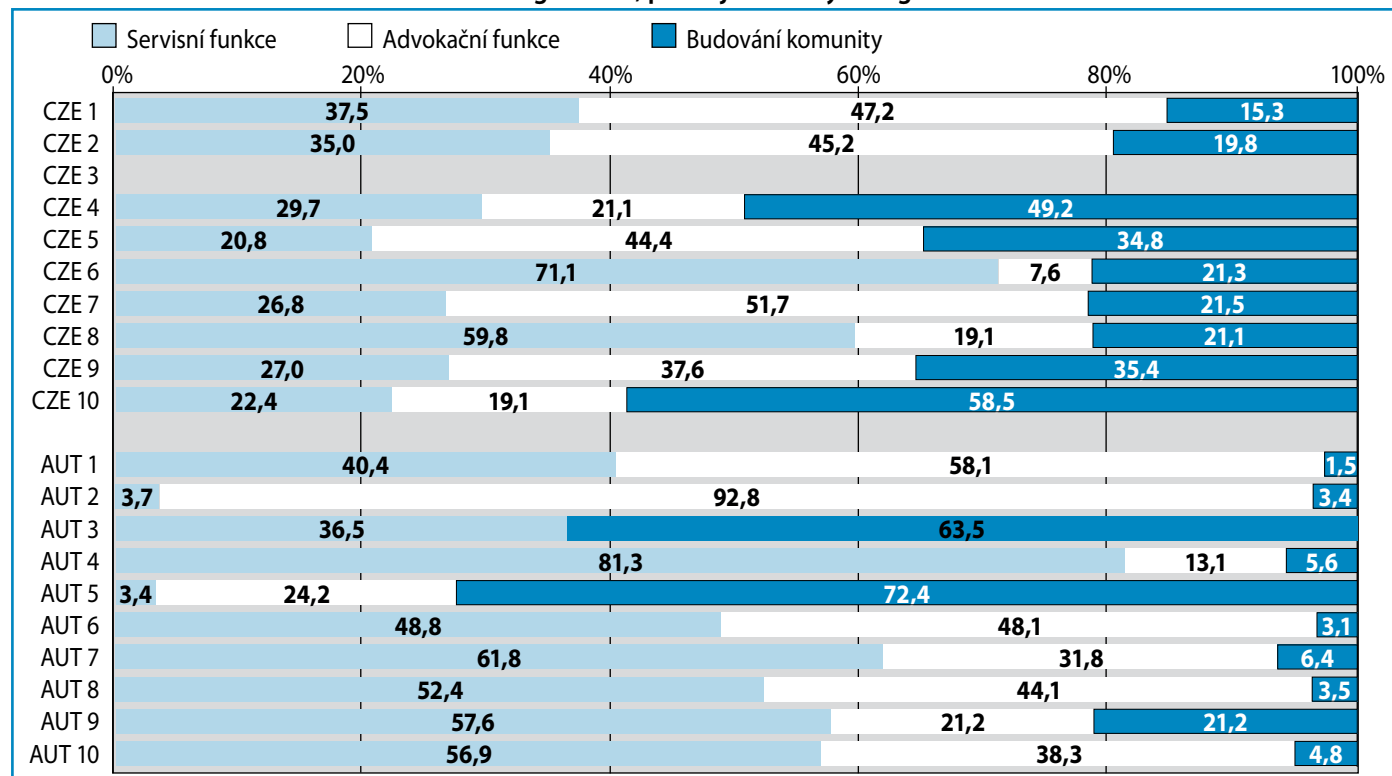
rámci. Námi navržený teoretický rámec umožňuje funkce seskupit a/nebo subsumovat pod tři hlavní funkce, které odpovídají a slouží třem hlavním subsystémům společnosti. Vytváří zastřešující koncepci, která definuje tři základní přínosy neziskových organizací pro společnost. Je zároveň syntetizující koncepcí, jež umožňuje integrovat ostatní funkce, buď jako součást hlavních tří funkcí nebo jejich kombinaci nebo jejich podmnožinu.

3.2.2 Relativní důležitost funkcí na úrovni organizace

Integrativní rámec funkcí NO umožňuje a usnadňuje mezinárodní srovnání, neboť reference ke třem základním společenským systémům má univerzální platnost.

Za použití společného kódování jsme analyzovali texty získané z rozhovorů s vedoucími pracovníky NO v obou zemích a poté sečetli podíly rozhovorů věnovaných identifikovaným funkcím. Získali jsme tak údaj o relativním podílu každé funkce pro každou jednotlivou organizaci. Za použití korigovaného teoretického rámce (viz obr. 2) jsme agregovali tyto podíly do tří hlavních funkcí: poskytování služeb, prosazování zájmů a budování komunity. Graf 1 prezentuje relativní význam těchto funkcí u devíti organizací v Česku (CZE) a deseti NO v Rakousku (AT). (Zachováváme slíbenou anonymitu našich respondentů a jejich organizací; organizace v obou zemích však čísluje-

Graf 1 Relativní důležitost funkcí na úrovni organizace, podle jednotlivých organizací

Zdroj: Czech-Austrian NPO Survey 2007

me shodně tak, aby stejná čísla označovala vzájemně si odpovídající [6-10] či stejné [1-5] organizace.)

Z devíti případových studií v každé zemi nebylo možno dělat závěry, reprezentativní údaje byly získány teprve v následném kvantitativním výzkumu, ale přesto získané údaje a analýza rozhovorů přinesly tři zajímavá zjištění.

(1) Relativní význam jednotlivých funkcí v obou zemích se systematicky liší. Na první pohled je patrné, že pro české NO je budování komunity mnohem důležitější než pro rakouské. Naproti tomu zase pro NO v Rakousku je mnohem důležitější prosazování zájmů. Největší důležitost je v obou zemích přikládána poskytování služeb. České NO se proporčně věnují všem třem funkcím, v Rakousku výrazně převládají servisní a advokační funkce.

Tabulka 2 Relativní význam funkcí na úrovni organizace celkem (v %)

	Servisní funkce	Advokační funkce	Budování komunity
Česko	36,68	32,55	30,77
Rakousko	45,15	41,31	13,54

I při pohledu na jednotlivé organizace (viz graf 1) je obrázek stejný. S výjimkou jedné NO v Rakousku vždy převažují buď servisní nebo advokační funkce, nebo kombinace obou; budování komunity (s jedinou výjimkou) věnují rakouské NO jen zlomek své energie. V Česku se naproti tomu všechny NO věnují budování komunity podstatnou měrou; jen u dvou NO je podíl této funkce nižší než 20 %.

(2) České organizace jsou multifunkční, rakouské se soustřeďují na jednu nebo dvě funkce. Zkoumáme-li jednotlivé organizace podle toho, kolik funkcí plní (tj. podle počtu funkcí, které představují alespoň 20 %), zjišťujeme, že české NO plní velmi často současně všechny tři funkce. Z celkového počtu devíti organizací pět se věnuje všem třem funkcím (u dalších dvou je podíl třetí funkce 19 %), ostatní plní dvě funkce, neexistuje NO, která by dominantně plnila jen jednu funkci. V Rakousku je naopak jen jedna organizace, kterou můžeme označit za multifunkční, ale zato existují dvě, které se soustřeďují na plnění jen jedné funkce podílem větším než 80 % (u jedné další je podíl dominantní funkce 72 %).

Tabulka 3 Typy NO podle počtu a druhu funkcí

	Monofunkční NO	Bifunkční NO	Multifunkční NO
Česko	0	5 (2 x S & A, 3 x S & K)	4
Rakousko	2 (1 x S, 1 x A)	6 (5 x S & A, 1 x A & K)	1

S = servisní funkce, A = advokační funkce, K = budování komunity

(3) Rakouské NO jsou po funkční stránce vyhraněnější než české. Nejen že se rakouské NO věnují většinou jen jedné nebo dvěma funkcím, ale zároveň podíl dominantní funkce je výrazně vyšší než v českých organizacích. Jen u čtyřech českých NO činí podíl té funkce, která v interview dominovala, více než 50 % a jen u jedné z nich je tento podíl vyšší než 60 % (71 %). V Rakousku jsme nadpoloviční podíl dominantní role našli u sedmi organizací z devíti a u tří z nich převyšoval 60 % (72 %, 81 % a 93 %).

Rakouské NO tak působí jako vyhraněnější, zacílenější a soustředěnější. Jejich poslání a cíle jsou pregnančně definovány a své hlavní funkce v praxi věnují veškerou pozornost. Nejčastějším modelem je ten, v němž tuto hlavní funkci doplňuje druhá, pomocná funkce. Na třetí potom zbývá jen nepatrný, velmi často bezvýznamný podíl. (U osmi z devíti NO je tento podíl v rozmezí pouhých 0-6 %!)

Nejčastější český model je jiný. Dominantní funkci, plynoucí z předmětu činnosti organizace, doprovázejí obě zbývající funkce, jejichž plnění věnuje organizace podstatnou část své kapacity. Hlavní funkce není proto tak výrazně dominantní a obě doplňující funkce mají na cílech a činnosti organizace také podstatný podíl. S výjimkou jediné organizace se podíl hlavní funkce pohybuje v rozmezí 45-59 %, na obě doplňující funkce tak zbývá 41-55 %, přičemž podíl žádné z nich prakticky nikdy neklesá pod 20 %. Zdá se, že české NO věří, že pro naplnění svého poslání musejí investovat nejen do té funkce, která je bezprostředně spjata s jejich záměry, ale významně i do ostatních dvou.

3.3 Kvantitativní výzkum

Teoretický rámec funkcí neziskových organizací a poznatky z kvalitativního výzkumu se staly základem pro vypracování plánu a nástrojů kvantitativního šetření v Česku a Rakousku, které bylo provedeno mezi listopadem 2007 a lednem 2008. Pro potřeby výzkumu byl vytvořen dotazník, shodný pro obě země, který se skládal ze dvou částí. První část tvořily otázky, na něž respondenti odpovídali spontánně při telefonickém rozhovoru, v druhé části byly otázky na faktické údaje o organizaci a jejím hospodaření, které respondenti následně sami vyplnili do zasláního dotazníku. Respondenty byli vedoucí pracovníci 523 neziskových organizací (271 v ČR, 252 v Rakousku).

Vzorek rakouských NO byl vytvořen prostřednictvím stratifikovaného výběru z rakouského registru ekonomických subjektů, který spravuje rakouský statistický úřad

(Statistics Austria). Protože však tento registr obsahuje jen neziskové organizace, které mají alespoň jednoho zaměstnance, důležitá část neziskového sektoru, tj. organizace fungující na dobrovolné bázi, by nebyla zachycena. Tým WUW proto doplnil tento soubor o vzorek NO bez placených zaměstnanců, excerptovaný ze zemských registrů neziskových organizací a stratifikovaný podle počtu obyvatel každé spolkové země a velikosti sídla organizace. Rakouský vzorek tak nakonec obsahoval 215 jednotek z registru ekonomických subjektů a 37 NO bez placených zaměstnanců. Statistické šetření a základní zpracování údajů provedl rakouský statistický úřad, další zpracování údajů a jejich analýzu provedl výzkumný tým WUW.

Český vzorek vznikl stratifikovaným výběrem z Albertina - Firemního monitoru, což je komplexní databáze všech registrovaných firem a organizací v ČR. Obsahoval 223 NO s alespoň jedním placeným zaměstnancem a 48 organizací bez zaměstnanců. Statistické šetření a komplexní zpracování údajů provedla firma AUGUR Consulting, specializovaná na sociologický výzkum a sociální analýzy v České republice a na Slovensku.

Díky stratifikovanému výběru reprezentují oba vzorky celou šíři neziskové sektoru v obou zemích, včetně malých a velmi malých organizací. Liší se tím od většiny dosavadních empirických výzkumů, které zpravidla zachycují jen velké a dlouhou dobu existující organizace.

3.3.1 Měření důležitosti funkcí

Pro zjištění, zda NO plní některou ze tří základních funkcí a do jaké míry, bylo v dotazníku použito několik skupin otázek, abychom získali co nejspolehlivější údaje. Jádrem byly dva soubory otázek (č. 13 – 36 v telefonické části dotazníku a č. 13 – 23 v písemné části), které reprezentovaly dva rozdílné přístupy k měření podílu jednotlivých funkcí na činnosti organizace.

První sada otázek (č. 13 – 36, telefonická část) sestávala z 19 pretestovaných výroků, z nichž šest se vztahovalo k poskytování služeb, pět k advokační roli a osm k budování komunity (viz tabulka 4). Respondenti byli požádáni, aby označili důležitost jednotlivých výroků ve srovnání s posláním a cíli jejich organizace na pětistupňové likertovské škále od 1 (naprosto nedůležité) po 5 (velmi

Tabulka 4 Koefficienty pro měření funkcí neziskových organizací

Přečtu vám nyní řadu výroků charakterizujících nejrůznější možné cíle organizace. Srovnajte každý výrok se současným posláním vaší organizace a přiřaďte mu stupeň důležitosti podle toho, do jaké míry odpovídá nebo neodpovídá tomu, o co vaše organizace skutečně usiluje a co skutečně dělá. Použijte přitom stupnici 1 -5 (velmi důležité = 1, naprosto nedůležité = 5)		Cronbachovo α
Koefficient servisní funkce	(14) Poskytovat služby zákazníkům podle jejich požadavků	.658
	(18) Zlepšovat kvalitu života klientů prostřednictvím poskytování služeb	.640
	(22) Trvale zlepšovat a/nebo rozšiřovat nabídku služeb/činností	.642
	(25) Rozvíjet nabídku služeb/činností na základě přání a potřeb našich zájmových skupin	.623
	(33) Poskytovat výkony/služby také těm lidem, kteří za ně nemohou nabídnout žádnou náklady pokrývající protislužbu	.685
	(36) Nabízet individuální pomoc našim cílovým skupinám	.675
Cronbachovo α (6 veličin)		.694
Koefficient advokační funkce	(15) Ovlivňovat politická a legislativní rozhodnutí ve smyslu požadavků našich zájmových skupin	.765
	(20) Formulovat politické a ideologické postoje	.755
	(26) Být veřejným hlasem určité skupiny a/nebo určitého zájmu	.784
	(29) Upozorňovat veřejnost na určitá témata	.785
	(35) Usilovat o změnu politického/ideologického prostředí	.759
Cronbachovo α (5 veličin)		.807
Koefficient budování komunity	(16) Budovat přátelské vztahy uvnitř organizace	.785
	(19) Sdružovat členy organizace do skupiny a budovat společenství, které pak samostatně jedná a realizuje své cíle/představy	.774
	(23) Propojovat lidi, kteří mají společné zájmy	.782
	(24) Rozvíjet solidaritu mezi lidmi v obci, kraji, zemi	.763
	(27) Překonávat bariéry mezi rozdílnými skupinami lidí	.754
	(31) Bojovat našimi aktivitami proti sociálnímu vyloučení	.781
	(32) Vytvářet prostor pro pravidelná setkávání členů organizace	.780
	(34) Budovat důvěru mezi lidmi pocházejícími z rozdílných prostředí	.747
Cronbachovo α (8 veličin)		.794

Zdroj: Czech-Austrian NPO Survey 2007

důležité). Z průměrných hodnot pro každou odpověď bylo vypočítáno celkové skóre pro každou ze tří funkcí. Jak ukazuje tabulka 4, všechny tři kumulativní koeficienty vykazují uspokojivou spolehlivost (hodnoty Cronbach a interní konsistence byly 0,694, 0,807 a 0,794). Abychom určili relativní důležitost každé z funkcí, průměr za každou funkci byl srovnáván s celkovou hodnotou průměru všech tří funkcí.

V druhé sadě otázek (č. 13 – 23, písemná část) respondenti vyplňovali, jaký procentní podíl na veškerém pracovním času odpracovaném v organizaci - jak placenými, tak dobrovolnými pracovníky - je věnován určitým druhům úkolů a činností. Z celkové nabídky deseti druhů úkolů a činností, *poskytování služeb a výkonů* odpovídalo servisní funkci a *lobování, prosazování zájmů* advokační funkci. K výpočtu podílu odpracovaných hodin věnovaných budování komunity byly použity dva ukazatele: *řízení dobrovolníků* a *práce s členy*. Kromě těchto ukazatelů bylo nabídnuto šest dalších druhů úkolů/činností⁴, které dohromady představovaly 100 % veškerého odpracovaného času. Pro výpočet relativní důležitosti tří hlavních funkcí byly procentní podíly všech tří funkcí (tj. tří skupin veličin odpovídajících jednotlivým funkcím) sečteny a pro každou funkci byl vypočítán její relativní podíl (součet všech tří funkcí = 100 %).

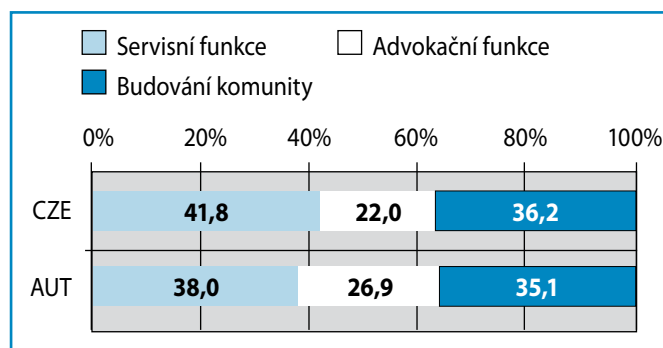
3.3.2 Analýza důležitosti funkcí

Abychom zobrazili relativní důležitost funkcí na úrovni sektoru, vypočítali jsme průměrné hodnoty všech tří funkcí ve vzorcích z obou zemí. Abychom identifikovali rozdíly v plnění jednotlivých funkcí mezi ČR a Rakouskem, použili jsme neparametrický test (Mann-Whitneyův test), neboť proměnné služeb, advokace a budování komunity nejsou v našich vzorcích normálně distribuovány. Tato metoda umožňuje zjistit, zda existují podstatné rozdíly mezi oběma zeměmi. Zjištění jsme poté porovnávali s poznatky z kvalitativního výzkumu (srov. 3.2 výše), získanými kvalitativní obsahovou analýzou rozhovorů s vedoucími pracovníky NO v obou zemích.

3.4 Poznatky z kvantitativního výzkumu: celkový pohled na funkce neziskových organizací

Pro prozkoumání relativní důležitosti příspěvku neziskových organizací k ekonomickému, politickému a sociálnímu systému společnosti jsme použili různých metod pro identifikaci těchto funkcí. Jedna z nich spočívala v subjektivním hodnocení důležitosti cílů a činností, druhá v odhadu distribuce pracovního času věnovaného v organizaci různým druhům činnosti.

Graf 2 Relativní důležitost funkcí podle subjektivního hodnocení

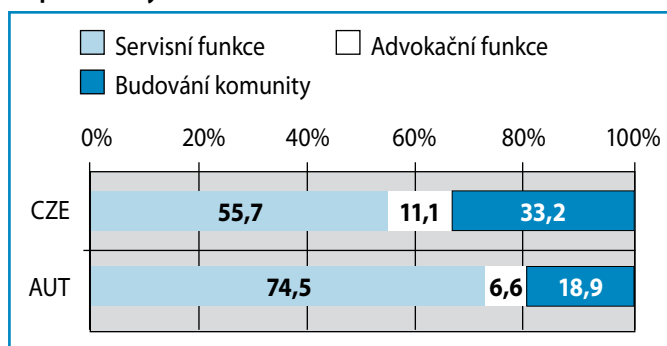
Jak ukazuje graf 2, při použití subjektivního hodnocení důležitosti je výsledný obrázek pro obě země podobný. V obou zemích je nejdůležitější servisní funkce, jejíž podíl v našem vzorku je 42 % v ČR a 38 % v Rakousku, druhou nejdůležitější funkcí v obou zemích je budování komunity a advokační funkce se jeví jako nejméně významná, avšak i ona představuje významných 22 % v ČR a 27 % v Rakousku. Pro české NO je přitom poskytování služeb mírně, ale zřetelně, relevantnější než pro jejich rakouské protějšky. Naproti tomu advokační funkce se jeví jako významně důležitější funkce u rakouských NO. U budování komunity není patrný žádný rozdíl.

Alokace pracovní doby k jednotlivým funkcím však ukazuje překvapivě jiný obrázek (viz graf 3). Nejen že se hodnoty liší od hodnot založených na subjektivním hodnocení, ale objevují se také výrazné rozdíly mezi oběma zeměmi. Nejdůležitější funkcí - relativně i absolutně - zůstává v obou zemích poskytování služeb. Podle pracovní doby této funkci věnované však její význam významně narůstá ve srovnání s váhou, kterou jí vedoucí pracovníci NO připisují ve svém hodnocení důležitosti jednotlivých cílů a činností pro poslání svých organizací. V českých NO je poskytování služeb věnována více než polovina veškeré práce a v rakouských dokonce tři čtvrt-

⁴ Vztahovaly se ke stykům s veřejností, řízení lidských zdrojů, fundraisingu, psaní projektů, administrativě a jiným úkolům.

tiny. Podle tohoto způsobu měření je tak servisní funkce v rakouských NO naprosto dominantní. Zbývající dvě funkce zaujímají mnohem menší část pracovní doby, než naznačovalo subjektivní hodnocení jejich důležitosti pro poslání organizace, přičemž se znovu objevují výrazné rozdíly mezi oběma zeměmi. Pracovní úsilí věnované budování komunity je značně větší u českých NO (33%), kde se také víceméně shoduje se subjektivním hodnocením důležitosti této funkce; rakouské NO věnují budování komunity mnohem méně (19%) času. Třetí funkce, advokační, se při tomto způsobu měření jeví jako málo významná: je jí věnováno jen 11% práce v českých NO a 7% v rakouských. Tyto výsledky protirečí poznatkům ze subjektivního hodnocení, protože důležitost advokační funkce je nyní vyšší v České republice, i když tento rozdíl se nezdá statisticky významný.

Graf 3 Relativní důležitost funkcí podle distribuce odpracovaných hodin

Srovnáme-li výsledky kvantitativního výzkumu s poznatkami z kvalitativní sondy (viz 3.2.2), potvrzují se v hlavních rysech hypotézy vyslovené po skončení kvalitativního výzkumu:

(1) Relativní význam jednotlivých funkcí v obou zemích se opravdu systematicky liší, i když výsledky kvantitativního výzkumu zpřesňují a opravují původní domněnky. Potvrzuje se, že nejdůležitější funkcí v obou zemích je poskytování služeb, ale kvantitativní údaje viditelně zvýrazňují její dominanci a zároveň rozdíly mezi oběma zeměmi, neboť v Rakousku se tato funkce ukazuje jako naprosto převládající. V Česku si ostatní dvě funkce i ve světle kvantitativních dat zachovávají značnou důležitost, v Rakousku je jejich podíl stlačen na minimum. Zajímavé je, že se obrací jejich pořadí: zatímco kvalitativní výzkum naznačoval větší důležitost advokační funkce, z kvantitativních údajů vychází v obou zemích jako důležitější budování komunity.

(2) Rozložení podílů jednotlivých funkcí ve světle kvantitativních údajů potvrzuje předcházející nálezy, které naznačovaly, že české NO jsou multifunkční, zatímco rakouské se převážně věnují jedné funkci, a že rakouské NO jsou funkčně vyhraněnější než české. I kvantitativní údaje ukazují na to, že rakouské NO se ve své většině věnují jedné funkci, která odpovídá jejich poslání a cílům. Tuto hlavní funkci pak nejčastěji doplňuje jedna ze dvou zbývajících, podle potřeb úspěšného působení v oblasti hlavní činnosti, a třetí funkce má spíše doprovodný, nesystematický charakter. Nejčastějším českým modelem je synergické působení dvou hlavních funkcí účelově doplňované funkcí třetí.

V poznacích z kvantitativního šetření je nápadný rozdíl mezi hodnotami získanými metodou subjektivního hodnocení důležitosti určitých cílů/činností a metodou odhadu pracovní doby věnované jejich plnění. Jak si jej vysvětlit? Zdá se, že nejpřirozenějším vysvětlením jsou právě použité metody měření. V prvním případě respondenti hodnotili (spontánně, v přímém rozhovoru) důležitost určitých obecných výroků o posláních, cílech a činnostech, které se typicky u NO vyskytují, ve vztahu k poslání a cílům své vlastní organizace. Jejich hodnocení se tedy velmi pravděpodobně opíralo o ideály, které jejich organizace vyznává, a o ideální představu o její činnosti. V případě distribuce pracovního času naproti tomu vyplňovali (písemně, s rozvahou a s pomocí záznamů) odhady relativního podílu celkové pracovní doby více na základě skutečných poměrů ve své organizaci.

Nápadný je rozdíl, mnohem výraznější u rakouských než u českých NO, mezi důležitostí připisovanou budování komunity v subjektivním hodnocení a v alokaci pracovního výkonu pro plnění této funkce. V první sadě odpovědí (subjektivní hodnocení důležitosti) je velmi vysoká (více než třetinová v obou zemích), v druhé sadě odpovědí (podíl pracovního času) mnohem nižší, zvláště v Rakousku. Tak jak byla tato funkce definována výše (srov. 2.1.7 a 2.2), budování komunity v sobě zahrnuje všechny aktivity, které napomáhají sdružování jednotlivců, skupin a organizací a vytváření pocitu sounáležitosti, vzájemnosti nebo alespoň přináležitosti. Budování komunity tak není jen výsledkem událostí, setkání a činností, které jsou specificky cíleny a plánovány pro tento účel, ale je také součástí – nebo se někdy objevuje jako vedlejší produkt – ostatních aktivit, které NO provozují primárně za jiným účelem. To znamená, že nezisková organizace může

přispívát k budování komunity velkou měrou, neboť její služby anebo advokační aktivity obsahují silný prvek sdružovací, alianční nebo integrační, avšak v pomyslném „výkazu odpracovaných hodin“ nejsou tyto aktivity, ani jejich poměrná část, zaznamenány výlučně jako podíl na plnění funkce budování komunity.

Kromě toho budování komunity je funkcí, pro jejíž naplnění je v mnoha organizacích rozhodující iniciativa a práce dobrovolníků. I když byli respondenti dotazováni na celkový objem práce, tj. práce placené i neplacené, věnované jednotlivým druhům činností, je velmi pravděpodobné, že podíl dobrovolné práce ve svých odpovědích podhodnotili. Měřit a zaznamenávat objem dobrovolné práce je obtížný úkol a mnohé NO o práci vykonané dobrovolníky nevedou žádné formální a podrobnější záznamy. Tuto hypotézu potvrzují výsledky regresivních analýz důležitosti budování komunity, které ukazují, že v obou zemích má zapojení dobrovolníků na budování komunity velmi významný pozitivní dopad.

Druhým nápadným zjištěním je velmi malý podíl pracovního času věnovaného plnění advokační funkce, ve srovnání s hodnocením její důležitosti. I v tomto případě je tento rozdíl významně výraznější v Rakousku než v ČR. Domníváme se, že v tomto případě sehrál svou roli výběr respondentů, jimiž byli vedoucí pracovníci dotazovaných NO: jejich předsedové, ředitelé nebo hlavní manažeři. Advokační činnosti jsou prováděny právě těmito pracovníky anebo jejich blízkými spolupracovníky na nejvyšší úrovni vedení organizace, a proto je logické, že této činnosti připisují značnou důležitost pro plnění poslání své organizace, i když skutečný čas věnovaný této činnosti v celkovém objemu odpracované doby v celé organizaci je menší. Vrcholní manažeři jsou také lidmi, kteří si nejvíce uvědomují význam advokační činnosti a budování komunity pro celkový úspěch organizace a jejího poslání.

Výše uvedená vysvětlení rozdílů mezi výsledky získanými z hodnocení důležitosti a z distribuce odpracovaných hodin zároveň objasňují významný nárůst podílu servisní funkce na celkovém objemu odvedené práce. Ten je však v Rakousku mnohem výraznější než v Česku. Jaký by pro to mohl být důvod? Je pravděpodobné, že zde bude hrát roli velikost neziskových organizací v obou zemích, neboť

rakouské NO jsou v průměru více než dvakrát větší než české.⁵ I kdyby se tedy v obou zemích plnění advokační funkce věnoval přibližně stejný počet pracovníků, kteří by odpracovali přibližně stejný počet hodin, jejich podíl na celkovém výkonu organizace bude mnohem menší v Rakousku než v ČR.

I kdyby se nám podařilo najít věrohodná vysvětlení pro rozdíly mezi subjektivním hodnocením důležitosti jednotlivých funkcí a časem alokovaným pro jejich plnění a i kdybychom měli i nějaká vysvětlení pro rozdíly mezi Českem a Rakouskem, zůstává skutečností, že mezi oběma zeměmi existují značné rozdíly. Zdá se, že české NO spotřebují relativně mnohem více svého času a energie na budování komunity a na advokační činnosti než jejich rakouské protějšky, zatímco relativní podíl času věnovaného poskytování služeb je mnohem vyšší v Rakousku.

Už v tomto stadiu zkoumání můžeme proto konstatovat, že naše zjištění se neshodují se závěry dosud nejautoritativnějšího mezinárodního srovnávacího projektu, jímž je Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project (CNP). Vycházejí z jiných teoretických východisek a za použití jiné metodiky, klasifikuje CNP (viz Salamon et al. 2004) Česko jako zemi s třetím sektorem, jemuž dominuje expresivní funkce, a Rakousko jako zemi s dominantní servisní funkcí. Naše výsledky takové zařazení nepotvrzují. Naše údaje naznačují převahu servisní funkce v obou zemích, v případě alokace pracovní doby dokonce její výraznou převahu.

Naše metoda, zkoumající plnění funkcí na úrovni organizace a opírající se o několik různých metod měření důležitosti jednotlivých funkcí, ukazuje, že expresivní funkce nejsou pro české a pro rakouské NO hlavní náplní činnosti, a to ani při subjektivním hodnocení důležitosti jednotlivých funkcí ani při měření jejich relativního podílu na celkovém objemu pracovní doby. Jsme přesvědčeni o tom, že tento rozdíl oproti závěrům CNP nelze vysvětlit ani tím, že při mezinárodním srovnávání CNP redukoval počet funkcí na pouhé dvě (servisní a expresivní). Věříme, že to je náš diferencovaný pohled na jednotlivé organizace, jenž nám umožnil vykreslit odlišný, přesnější obraz třetích sektorů v obou zemích a který má tudíž potenciál přinášet kvalitnější a spolehlivější vý-

5 V průměru měly rakouské NO v našem vzorku 34 placených zaměstnanců, kdežto české jen 15 (v přepočtu na plné úvazky).

sledky při zkoumání funkcí neziskových organizací a při srovnávání neziskových sektorů v různých zemích.

Oprávněnost našeho přístupu je také dána tím, že NO se ve své většině věnují plnění více funkcí než jedné. I v našem vzorku je méně než polovina (49 %) organizací, u nichž má jedna z funkcí takový podíl, že je možno ji uznat za dominantní. Tato specializace, jak již bylo několikrát konstatováno, je přitom mnohem častější v Rakousku (59 % organizací) než v Česku (40 %). Většina NO v našem vzorku je multifunkční: 31 % organizací v rakouském a 43 % v českém vzorku plní dvě funkce (nejčastější kombinací je poskytování služeb a budování komunity); a 17 % českých a 10 % rakouských NO se věnuje v podstatné míře všem třem funkcím (Neumayer/Schneider 2008).

3.5 Poznatky z kvantitativního výzkumu: funkce neziskových organizací podrobněji

Kromě pohledu na relativní význam jednotlivých funkcí na úrovni celého třetího sektoru umožňují údaje získané z našeho kvantitativního šetření, doplněné o poznatky z kvalitativních rozhovorů, podrobnější vhled do problematiky jednotlivých funkcí. Následující analýzy jsou založeny především na vyhodnocení odpovědí na jednotlivé otázky ze tří skupin dotazů, které zjišťovaly subjektivní hodnocení důležitosti výroků vztahujících se k plnění tří

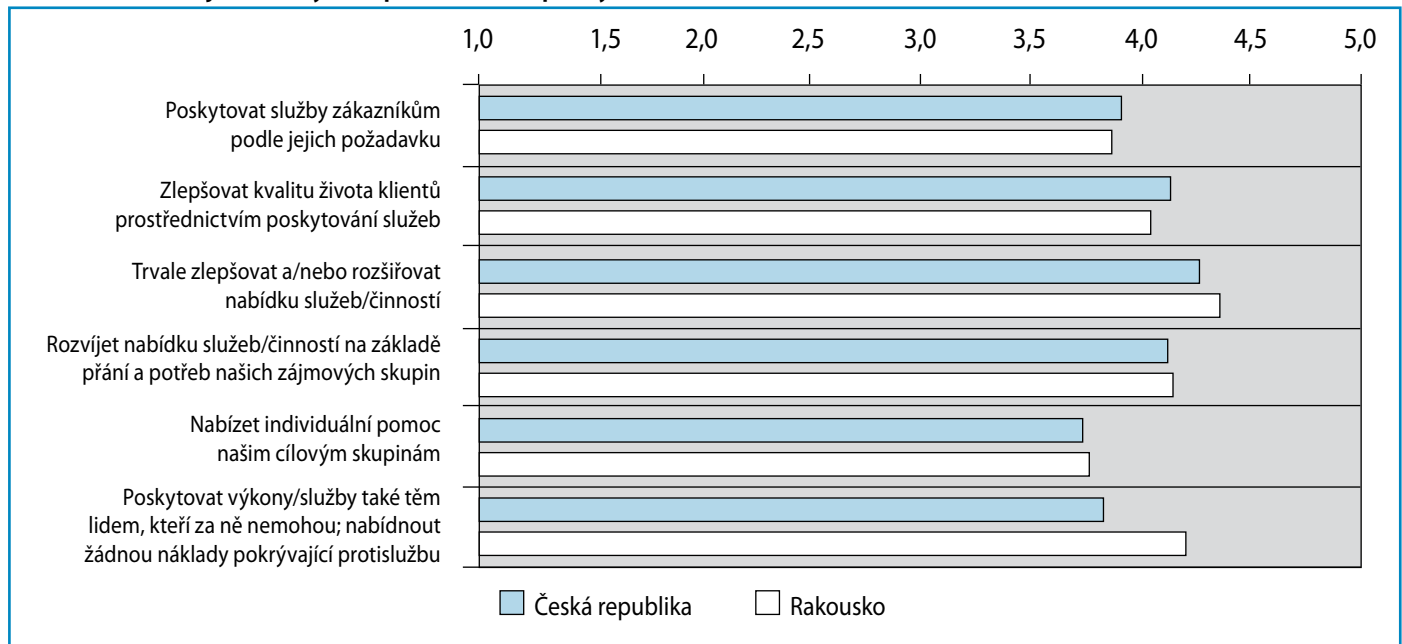
hlavních funkcí a na průměrných hodnotách hodnocení a na koeficientech vypočítaných pro jednotlivé otázky i podskupiny otázek (viz tabulka 4).

3.5.1 Poskytování služeb – příspěvek neziskových organizací k ekonomickému systému

Jak již bylo konstatováno výše, relativní důležitost servisní funkce podle subjektivního hodnocení je o něco málo vyšší v České republice než v Rakousku (viz graf 2). Srovnáme-li však absolutní důležitost hodnocení jednotlivých výroků, nejsou mezi oběma zeměmi patrné téměř žádné rozdíly, jak ukazují průměrné hodnoty pro každou zemi (viz graf 4). Pouze důležitost „poskytování výkonů/služeb také těm lidem, kteří za ně nemohou nabídnout žádnou náklady pokrývající protislužbu“ je hodnocena mnohem níže českými respondenty.

Tato velice podobná hodnocení jsou velmi zajímavá, až překvapivá, neboť naše druhé hlavní hledisko, alokace pracovní doby, ukazuje, že rakouské NO věnují poskytování služeb mnohem větší podíl svého pracovního času než české. Z toho vyplývá, že české NO považují poskytování služeb za velmi důležité; nemají však takové zdroje a takovou organizační a personální kapacitu k plnění této funkce jako NO v Rakousku. Jedním důvodem pro tuto zdrojovou a kapacitní slabost je výše zmíněná malá velikost českých NO (viz 3.4), která jim nedovoluje personál-

Graf 4 Důležitost jednotlivých aspektů funkce poskytování služeb

Zdroj: Czech-Austrian NPO Survey 2007

ně dostatečně pokrýt všechny funkce a všechny činnosti, o jejichž realizaci organizace usiluje. Další závažnou skutečnost představují strukturální rozdíly mezi českým a rakouským neziskovým sektorem. Zatímco v Rakousku jsou největšími oblastmi činnosti neziskových organizací sociální a zdravotní služby, které vyžadují nejvíce lidské práce, nejčastěji odborné a placené, v ČR jsou největší oblasti sportu, rekreace, zájmových a volnočasových aktivit, v nichž je intenzita práce (neodborné a dobrovolné) mnohem nižší.

Nedostatečné zastoupení neziskových organizací v oblasti poskytování veřejných služeb v ČR je dědictvím čtyřiceti let komunistického režimu, za něhož byl stát monopolním dodavatelem všech veřejných služeb (Hyánek/Pospíšil 2007). Toto dědictví nebylo dosud od roku 1989 překonáno, stát si i za nového režimu v této oblasti udržuje téměř monopolní postavení a „pouští“ neziskové organizace jen do některých „mezer“, které sám nechce nebo neumí vyplnit (Hyánek et al. 2007). V Rakousku naopak jsou NO významnými dodavateli veřejných služeb a úzka spolupráce mezi veřejným sektorem, který poskytování služeb garantuje a financuje, a neziskovým sektorem, který služby poskytuje, je všemi zainteresovanými stranami i širokou veřejností považována za nezpochybnitelnou danost.

3.5.2 Prosazování zájmů – příspěvek neziskových organizací k politickému systému

Funkci prosazování zájmů naplňují NO nejrůznějšími činnostmi, které se buď obracejí na politické aktéry přímo anebo se snaží působit na veřejné mínění a občanskou společnost a tím ovlivňovat politiky a institucionální elity nepřímou (Jenkins 1987).

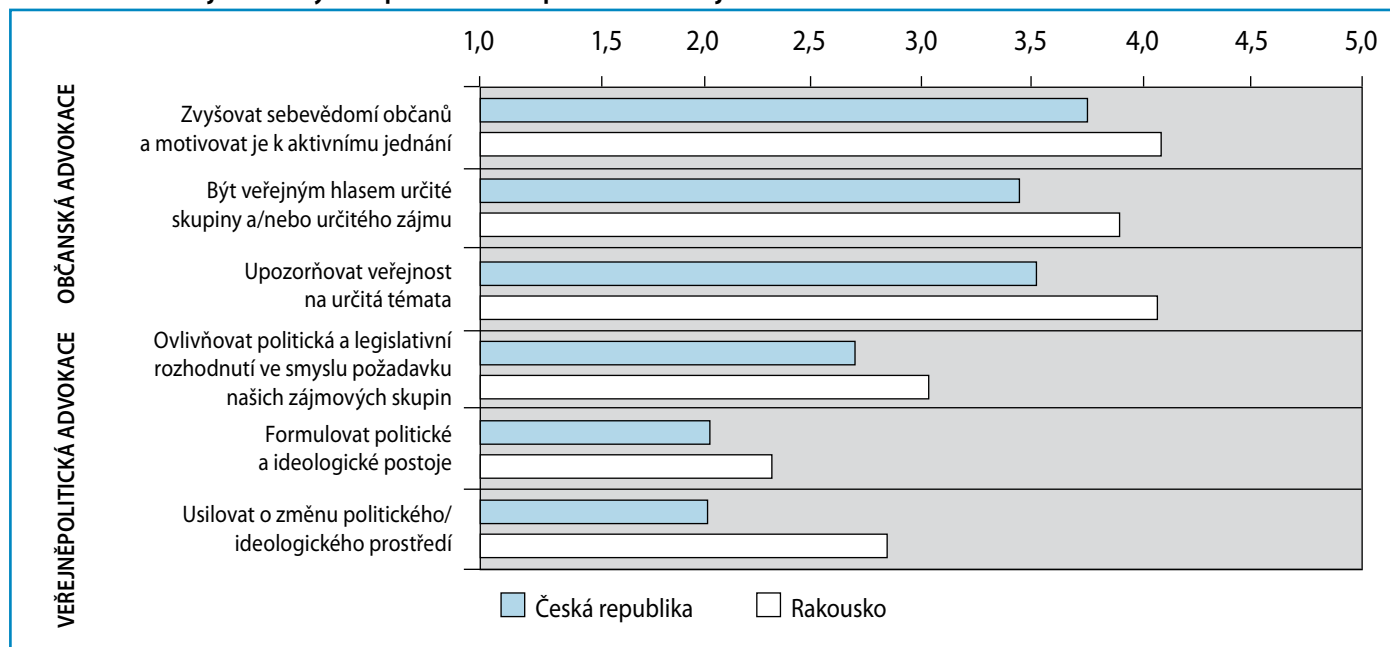
„Prezentace materiálů na hlavním náměstí nebo ... umístění klecí na ... náměstí, no, děláme tím do politiky“ (Interview AUT)

nebo

„organizování vzdělávacích projektů, workshopů pro školy, ve školách“ (Interview CZE)

jsou příklady nepřímých aktivit, které označujeme termínem „občanské advokační aktivity“. Přímochařejší advokační činnosti, jako např. politické kampaně nebo legislativní iniciativy, označujeme jako „veřejněpolitické advokační aktivity“ (McCarthy 2001, Boris/Mosher-Williams 1998). Neziskové organizace mohou upřednostňovat jeden nebo druhý způsob prosazování svých zájmů nebo zájmů svých klientů a svých zájmových skupin, proto i analýzu jednotlivých prvků této funkce rozdělujeme do dvou podskupin: první tři výroky v grafu 5 se týkají

Graf 5 Důležitost jednotlivých aspektů funkce prosazování zájmů

Zdroj: Czech-Austrian NPO Survey 2007

občanské advokační funkce a druhé tři výroky se vztahují k veřejněpolitické advokační funkci.

Jak ukazuje graf 5, občanská advokační funkce – reprezentovaná výroky o zvyšování občanského sebevědomí, o roli veřejného hlasu a upozorňování veřejnosti na závažná témata – je pro NO v obou zemích mnohem důležitější než činnosti naplňující funkci veřejněpolitické advokace. České i rakouské NO se více angažují v mobilizování veřejnosti než v ovlivňování politiky přímými intervencemi. Kromě toho průměrné hodnoty vynesené do grafu ukazují, že všem jednotlivým výrokům připisují rakouské NO větší důležitost než české. Zvláště formulování politických postojů a usilování o změnu politického prostředí hodnotí české NO ve vztahu k plnění svého poslání jako málo důležité, neboť průměrné hodnocení je v obou případech 2,0 (na škále od 1,0 do 5,0).

Menší důležitost advokační funkce – zvláště veřejněpolitické advokace – v České republice lze pravděpodobně spojovat s institucionálním prostředím v zemi a se vztahy mezi státem a neziskovým sektorem. Zatímco v Rakousku má značná část neziskového sektoru přímé vazby na politické strany (mnohé NO jsou dokonce politickými stranami zakládány a/nebo podporovány) a těsně spolupracuje s veřejnou správou (Heitzmann/Simsa 2004), většina českých NO se důsledně vyhýbá jakýmkoli vztahům nebo kontaktům s politickými stranami a spolupráce mezi neziskovým sektorem a veřejnou správou je prostoupena vzájemnou nedůvěrou a neochotou Hyánek/Popšíšil 2007). Vztahy mezi neziskovým sektorem a státem jsou těžce poznamenány komunistickou minulostí: stát se dosud nezbavil zvyku pohlížet na jakoukoliv občanskou iniciativu s krajním podezřením, ne-li s otevřeným nepřátelstvím, a v občanech a jejich organizacích přetrvává pocit, že pokoušet se jakkoliv ovlivnit věci veřejné je marnost nad marnost. I když po roce 1989 bylo možno očekávat zlepšení vzájemných vztahů a spolupráce, byl dosud pokrok v této oblasti velmi pomalý, neregulérní a nesystematický. Zdá se, že politikové na jedné straně značně přecenili a mnozí stále přeceňují svůj význam a svou legitimitu v rodícím se demokratickém uspořádání společnosti a na druhé straně podcenili a podceňují roli a potenciál občanských iniciativ pro řešení společenských problémů i pro zvyšování kvality života jednotlivců i všech částí společnosti, včetně marginalizovaných skupin. Zároveň ovšem neziskové organizace svými příliš ranými a často arogantně vyslovovanými požadavky na

„rovné“ partnerské vztahy se státem značně přeceňovaly své skutečné schopnosti a možnosti. Takové postoje a z nich plynoucí činy na obou stranách zpomalovaly snahy o překonání zátěže z minulosti a o zlepšení vztahů, v horším případě vedly dokonce k utvrzení starých postojů a k další antagonizaci.

I když se zdá, že nejhroším obdobím si obě strany prošly v první dekádě polistopadového vývoje a že od přelomu století se vztahy mezi neziskovým sektorem a státem postupně napravují a zlepšují, pokrok je stále pomalý a nesystematický. Je spíše záležitostí některých resortů, některých jednotlivých politiků a malého počtu aktivních neziskových organizací. Ostatní nemění své postoje a své zvyky, a tak snahy o konstruktivní dialog a o systematická řešení se potýkají s velkými potížemi.

Naproti tomu jednou z hlavních charakteristik rakouského neziskového sektoru jsou těsné vazby mnoha NO na politické strany, neboť mnoho neziskových organizací má své kořeny v dělnickém hnutí nebo v jeho křesťanském, katolickém protějšku na konci 19. století (Heitzmann/Simsa 2004). V té době strany a církve budovaly vlastní spolky a sdružení nejrůznějšího zaměření, aby si udržely své členy a navázaly na sebe další občany. Tyto organizace mají stále těsné vztahy se svými stranami a s církví a zároveň mají velký vliv na jejich politiku a jejich prostřednictvím na politické rozhodování obecně. Přitom si tento vliv také žárlivě stráží a pro nové, hlavně malé NO, které vznikají nezávisle, bez patronace stran nebo církve, je velmi obtížné se prosadit se svým hlasem a prosazovat své zájmy.

Kromě popsaných politických afiliací je dalším důležitým atributem rakouské společnosti korporativismus, který také umožňuje neziskovým organizacím vstup do politiky a propůjčuje jim – zvláště profesním asociacím – velký politický vliv. V rámci Sociálního a ekonomického partnerství (*Sozialpartnerschaft*) jsou velké a tradiční NO uznávány za partnery v sociálním a ekonomickém rozhodování a respektovány veřejnou správou. Tyto neziskové organizace se mezi jiným významně podílejí na tvorbě legislativy. I když teoreticky jsou návrhy zákonů oprávněny připomínkovat jen ty organizace, jejichž činnost má být působením dané legislativy zasažena nebo ovlivněna, ministerstva rozesílají legislativní návrhy s výzvou k připomínkování velikému množství organizací (Neumayr et al. 2007). Tato praxe nemá oporu v zákoně, ale je společností a politiky dlouho a široce akceptována.

V ČR existuje podobný institut tripartity (*Rada hospodářské a sociální dohody*) a také profesní komory a asociace a některé další organizace mají právo připomínkovat legislativní návrhy a prosazovat své politické zájmy, avšak princip korporativismu není tak všudypřítomný a vše prostupující jako v Rakousku. Kromě toho oprávnění účastníci politických jednání jsou často privilegovanými organizacemi s kořeny v minulém režimu, které tvoří malou menšinu v sektoru, jehož převážná většina vznikla po roce 1989 a nemá do těchto struktur přístup. V situaci, kdy „obecně politikové nejsou ochotni přiznat neziskovému sektoru žádnou politickou roli“ a kdy „navzdory institucionálním a právním zárukám ... odpírají občanským organizacím možnost účastnit se politického rozhodování a nejsou ani ochotni poskytovat informace o věcech veřejného zájmu“ (Frič et al. 2004: 622), není divu že neziskové organizace, tak jako většina společnosti, se „v narůstající míře uchylují k využívání neformálních osobních kontaktů ve státních a správních orgánech“ (ibid.).

Se stížnostmi na nepotismus a korupci, ale zároveň s přiznáním, že osobních kontaktů organizace využívá, jsme se setkali skoro ve všech kvalitativních rozhovorech v ČR:

„No, vždycky jsme šli ... používáme ... děláme to přes osobní kontakty.“ (Interview CZE)

„Nejhorší je, že nejsou žádná pravidla .. ne jak v minulosti ... ve dvacátých letech, třeba. To každé věděl co a jak, co jako děláme a co prosazujeme. Dneska? To člověk musí znova a znova vysvětlovat ... a hádat se ... prosit, hlavně to ... A když konečně máte ty správné konexe a jakž takž to s nima jde, přijdou volby a noví lidi a všechno začíná znova ...“ (Interview CZE)

[Dosáhli jsme toho] „v podstatě jednáním, přímým jednáním, s politiky, Poslanecká sněmovna a Senát. S úředníky ... s úředníky taky ...“ (Interview CZE)

Upřednostňování osobních styků s „užitečnými“ úředníky a politiky před otevřeným jednáním a řádnou procedurou je sice také dědictvím komunistické minulosti, ale rozšíření nepotismu je značné i v rakouské společnosti, kde je výsledkem korporativistického uspořádání společenských vztahů.

Velmi nápadný rozdíl mezi Rakouskem a Českem, který odhalily kvalitativní rozhovory, se týká využívání sdělovacích prostředků pro advokační činnost. Všichni vedoucí pracovníci rakouských NO zdůrazňovali v rozhovorech

důležitost dobrých styků s novináři a strategický význam médií pro úspěšné prosazování zájmů:

„ ... já nebo můj tiskový mluvčí zavoláme třem, čtyřem novinářům ve vhodných hlavních médiích, řekneme jim, o co jde, a ... no ... požádáme je, aby o tom něco uveřejnili.“ (Interview AUT)

Média mohou nejen pomoci rozšířit potřebnou informaci nebo upozornit na problém,

„Takže, máme prostě kontakty, jako naši databanku kontaktů v médiích, kde je 20 000 adres. Pak snadno rozešleme, co potřebujeme, na všechny strany a můžeme doufat, že někdo zareaguje.“ (Interview AUT)

ale mohou také pomoci vytvořit tlak na politiky:

Ale my máme vždycky v záloze trumf v podobě médií. Takže, když s něčím nesouhlasíme, ano, pak jistě, jistě ho vyneseme ... Když se rozejdeme v názorech, pak my řekneme do médií, co si myslíme ... a pak se uvidí. S tímhle může člověk hodně ovlivnit, ano, a to je důležité.“ (Interview AUT)

V rozhovorech s českými NO se zmínky o úloze médií téměř nevyskytují. Jen jedna organizace zdůraznila klíčovou důležitost médií pro plnění svého poslání a jen jedna další konstatovala, že si uvědomuje důležitost médií, ale zároveň přiznala, že s nimi pracuje velmi nedostatečně, vlastně že s nimi nepracuje vůbec. Činnosti, které české NO používají nejvíc, aby ovlivnily politické vědomí a politické rozhodování, a o kterých hovořili téměř všichni respondenti, jsou osvětové a vzdělávací akce.

Analýza hodnocení aktivit vedoucích k naplňování advokační funkce naznačuje, že české organizace jim přikládají menší váhu než organizace rakouské. Je to pravděpodobně dáno horšími vztahy mezi neziskovým sektorem a politickým systémem v ČR, menšími formálními možnostmi ovlivňovat politické rozhodování a menším rozsahem používaných prostředků a metod.

3.5.3 Budování komunity – příspěvek neziskových organizací k sociálnímu systému

Podobně jako prosazování zájmů dělí se funkce budování komunity na dvě odlišné formy, podle charakteristiky cílové skupiny. Obecně řečeno, budování komunity spočívá v integraci jedince do skupiny nebo skupiny do větší sku-

piny anebo širšího prostředí a ve vytváření společenství nebo aliancí na základě určitého tématu nebo sdíleného území. Menší jednotky (jednotlivci, skupiny) mají zisk z integrace do většího celku v tom, že se jim otevírají možnosti naučit se normám, získávat informace, organizační dovednosti a politické kompetence (srov. Kramer 1981), přičemž „kvalita“ informací a sociálních kontaktů závisí na tom, zda se sdružují s jednotlivci stejného nebo rozdílného smýšlení (Land 2001).

Výroky jako

„... získat co nejvíce dobrovolných spolupracovníků a členů, kteří by se aktivně zapojili do naší komunity a do našich činností a sdíleli s námi společné cíle ...“ (Interview CZE)

nebo

„... přivádějí své děti k nám, tady každý den něco společně zažívají, učí se, mají tu okruh dobrých kamarádů, osobnostně rostou ...“ (Interview AUT)

jsou příklady ilustrující budování komunity jednotlivců stejného smýšlení. Tato „svazující“ podoba budování

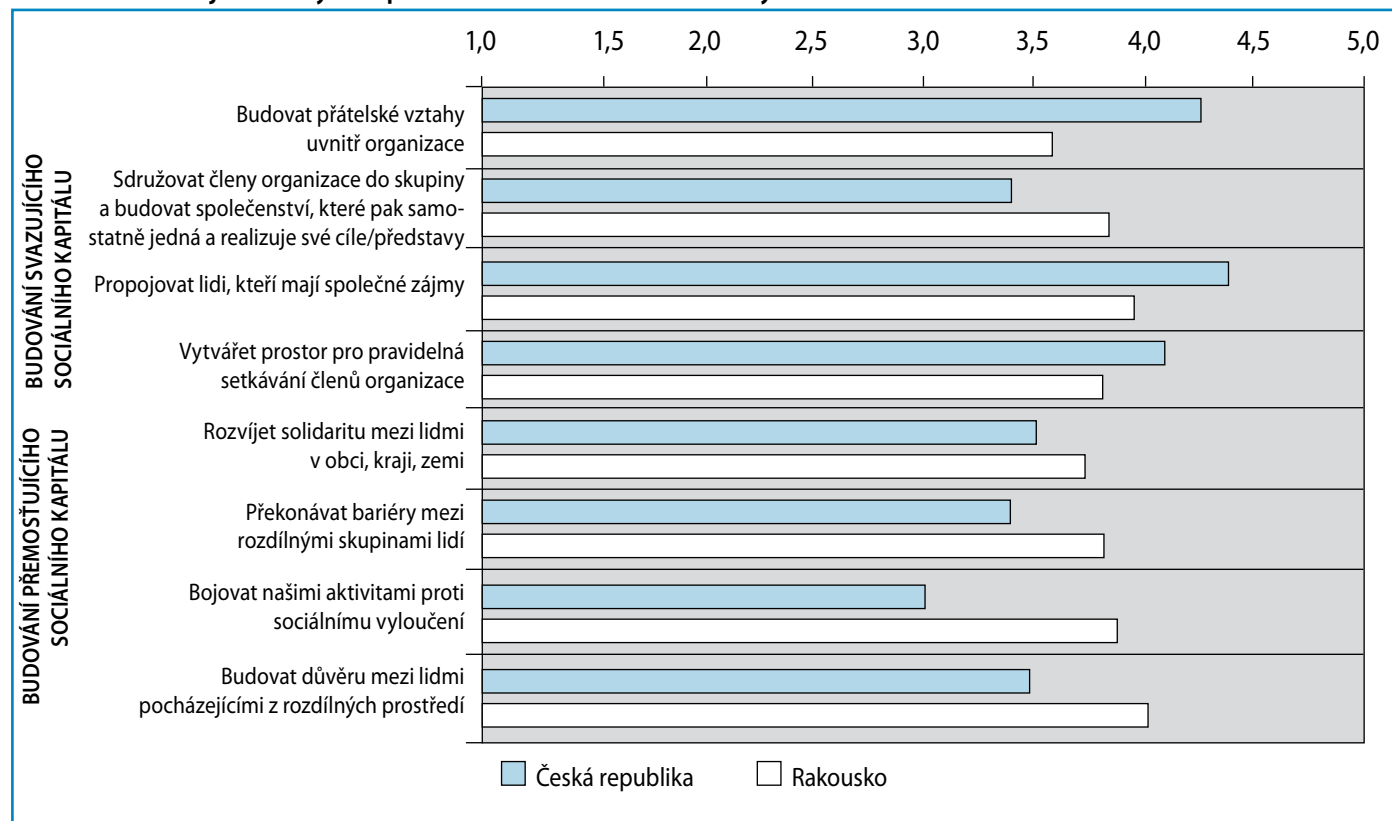
komunity lidi sdružuje, avšak obsahuje v sobě inherentně i nebezpečí separace v uzavřených skupinách, odmítání jinakosti a vylučování všeho cizího.

Na druhé straně pokud jednotlivci (nebo skupiny) budují komunity se „vzdálenými známými, kteří se pohybují v odlišných kruzích“ (Putnam 2000: 22), plní budování komunity „přemostující“ funkci, při níž ve společnosti vznikají propojení odlišně smýšlejících jednotlivců a skupin, což vede k posilování vzájemné důvěry a tolerance. Příklady z našich rozhovorů to jasně ilustrují:

„ ... na mnoha místech hrají naše pobočky významnou roli ve společenském životě celé obce“ (Interview AUT)
 „Těm lidem, kteří jsou znevýhodněni tím, že neumějí česky, že je tam u nich ta jazyková bariéra, nabízíme, aby se zapojili do anglicky mluvících skupiny, jejím prostřednictvím se pak snáze zařadí ...“ (Interview CZE).

Zjištění z našich kvantitativních dat ukazují tuto diferenciaci zcela jasně. Jak je patrné z grafu 6, české NO hodnotí velice vysoko sblížení členů organizace a budování přátelských vztahů v organizaci, zatímco boj se sociální exkluzí nebo překonávání bariér mezi rozdílnými

Graf 6 Důležitost jednotlivých aspektů funkce budování komunity

Zdroj: Czech-Austrian NPO Survey 2007

nými skupinami hodnotí jako mnohem méně důležité. Budování „svazujícího“ sociálního kapitálu je pro plnění poslání českých NO mnohem relevantnější než investice do „přemostujícího“ sociálního kapitálu. Naproti tomu u rakouských NO nelze identifikovat žádný rozdíl v důležitosti obou forem budování komunity. Jen při porovnání celkového průměru za obě formy se „přemostování“ jeví o něco málo důležitější (celkový průměr 3,88) než „svazování“ (3,82).

Při celkovém pohledu na sektor (srov. grafy 2 a 3) se budování komunity jeví jako mnohem důležitější u českých NO než u rakouských. Graf 6 naznačuje proč: díky vyšší důležitosti budování „svazujícího“ kapitálu, které – s výjimkou „sdužování členů do skupiny“ – má v českých hodnoceních vždy vyšší známku. Naopak aktivity vedoucí k budování „přemostujícího“ sociálního kapitálu jsou ve všech případech hodnoceny nižší známku než v Rakousku – a tento rozdíl je opravdu markantní.

Přímočarým vysvětlením těchto rozdílů je opět odlišná skladba českého a rakouského neziskového sektoru: velká většina českých NO je aktivní v oblastech sportu, rekreace, zájmových a volnočasových aktivit, které jsou převážně zabydleny členskými organizacemi, kdežto naprostá většina rakouských NO pracuje v sociálních a zdravotních službách.

Druhý významný důvod pro vyšší důležitost budování svazujícího sociálního kapitálu v Česku spočívá v nestejném „stáří“ českého a rakouského třetího sektoru. V Česku byly bohaté tradice a dynamický rozvoj dobročinných organizací téměř úplně zničeny padesáti lety totality, proto naprostá většina (85 %) organizací v českém vzorku byla založena po roce 1989 a nachází se tudíž v počátečních, nestabilních fázích svého vývoje. Tento vývoj navíc probíhá v podmínkách transformace celé společnosti, která nestabilitu českých organizací dále prohlubuje. Naproti tomu stáří rakouských organizací je nejrůznější, roky jejich založení jsou rozprostřeny od 19. století až po dnešek. I když značná část byla rovněž založena v posledních dvou dekadách (57 % organizací bylo založeno před rokem 1989, 33 % v devadesátých letech a 10 % od roku 2000), i ty založené po roce 1989 byly zakládány ve stabilních poměrech demokratického státu.

V důsledku nestability vnitřní i vnější musejí české NO věnovat pozornost nejen plnění poslání, pro které byly zřízeny, ale musejí zároveň budovat „svou“ komunitu členů, pracovníků, přispěvatelů, dárců, podporovatelů

a sympatizantů. V letech totalitních režimů byly v české společnosti narušeny nebo dokonce zničeny tradiční vzorce altruistického chování. Neziskové organizace vznikající po roce 1989 nebyly většinou lidí ihned přijímány jako přirozené součásti uspořádání svobodné, otevřené společnosti; musely a musejí stále vyvíjet značné úsilí, aby se ve svých prostředích, ve svých komunitách, stále znovu prosazovaly a obhajovaly. Proto i po 18 letech od politických změn v roce 1989 zůstává budování sociálního kapitálu pro české NO významnou prioritou a objem času a práce věnovaný tomuto úkolu je mnohem vyšší než u rakouských NO, které jsou přirozeně etablovány a ukotveny ve svém prostředí.

Zdá se přirozené, že v tomto úsilí dávají české NO přednost budování svazujícího sociálního kapitálu, neboť ten je pro rozvoj a stabilizaci organizace mnohem důležitější, zvláště v počátečních fázích, kdežto aktivity vedoucí k budování přemostujícího kapitálu jsou výsledkem politických postojů a strategického rozhodování směřujících k obecně vyšším společenským cílům. Naznačuje to tento úryvek z jednoho z rozhovorů:

„V devadesátých letech bylo hnutí znova obnovený a ze začátku jsme byli ponořeni sami do sebe, protože nejprve bylo zapotřebí budovat organizaci a její orgány ... strukturu ... nabrat členy a tak dál.“

Pak však respondent pokračuje:

„Ale brzo začalo být jasné, že ... že náš úkol je širší. Cítili jsme, že musíme pracovat taky v okolním světě, pomoci přechodu k demokracii, vzdělávat veřejnost a tak ...“ (Interview CZE).

Budování přemostujícího kapitálu se v Česku věnují především organizace, pro které je taková činnost účelem jejich existence.

Budování komunity nebývá cíleno jen na členy a zájmové skupiny organizace, ale NO v Česku i Rakousku věnují značnou pozornost i energii budování vztahů a spojení v neziskovém sektoru samotném. I zde se objevuje stejný rozdíl: české organizace se věnují z pragmatických a praktických důvodů více síťování a sdužování se „stejně smýšlejícími“ organizacemi, tj. s těmi, které pracují ve stejné oblasti činnosti. V zemi existuje kolem 80 střešových organizací, které sdužují NO na základě stejného nebo podobného předmětu činnosti (sduže-

ní organizací dětských a mládežnických, ekologických, sociálních, jednotlivých sportů, atd.), avšak navzdory několika pokusům o jejich založení neexistují dobře fungující všeobecné asociace neziskových organizací, které by sdružovaly všechny druhy NO, ať už na národní nebo regionální úrovni. Chování neziskových organizací vůči sobě samým tak potvrzuje zjištění, že české NO věnují více pozornosti svazování než přemostování.

4 ZÁVĚRY

Mezinárodní srovnávací projekt popsany v předcházejících kapitolách se nejprve musel vypořádat s teoretickým rámcem pro výzkum funkcí neziskových organizací, než jsme mohli přistoupit k samotnému empirickému výzkumu v České republice a Rakousku. Analýzu dosavadních koncepcí a klasifikací funkcí neziskových organizací v odborné literatuře provedenou pro potřeby projektu a návrh vlastního teoretického rámce pro realizaci našeho empirického výzkumu považujeme za malý příspěvek k diskusi o teorii a metodách zkoumání rolí a funkcí neziskových organizací, která je stále otevřená a měla by v mezinárodní vědecké komunitě v budoucnosti pokračovat.

I když se nedomníváme, že jsme vytvořili hotovou koncepci, použitý teoretický rámec nám umožnil vrhnout nové světlo na fungování neziskových organizací a identifikovat role a funkce, které NO plní v různých zemích s různým politickým a společenským prostředím. Naše zjištění korigují – a někdy negují – výsledky dosavadních klasifikací států a jejich neziskových sektorů, jak byly dosud v mezinárodním srovnávání prezentovány. Zjištěné údaje naznačují, že jednotlivé národní neziskové režimy nelze charakterizovat na základě několika makroindikátorů a že jejich komplexnost je možné mnohem lépe vystihnout za pomoci indikátorů na úrovni organizace.

Domníváme se, že kromě přínosu k teorii a k mezinárodnímu srovnávání má náš přístup a naše metodika potenciál přinášet i zajímavé poznatky využitelné pro praxi. Některé náš výzkum naznačil: důkazy o převažující multifunkčnosti neziskových organizací a o rozdílných podílech různých funkcí na jejich celkovém výkonu v různých politických, hospodářských a společenských poměrech by mohly přispět ke kvalitě strategického rozhodování nezis-

U rakouských NO není takové soustředění jen na jednu z forem budování sociálního kapitálu patrné. Skóre je u obou druhů budování sociálního kapitálu, ale i u hodnocení jednotlivých činností, vzácně vyrovnané a dosti vysoké (3,75 - 4,05 na škále od 1 do 5). Zdá se, že starší a ve svém prostředí všeobecně přijímané a uznávané rakouské NO nemusejí věnovat tolik pozornosti budování „své“ komunity stejně smýšlejících podporovatelů a sympatizantů a mohou svou energii rozdělit rovnoměrně do obou forem budování komunity a sociálního kapitálu.

kových organizací i ostatních aktérů zainteresovaných na jejich činnosti; potřeba věnovat více pozornosti a zdrojů na činnosti spojené s budováním komunity a prosazováním zájmů v transformujících se společnostech by mohla být vodítkem pro financování neziskových organizací v těchto zemích; nebo poznatky o fungování NO v závislosti na jejich stáří, velikosti a příjmové struktuře by mohly vést k optimalizaci legislativního a fiskálního prostředí pro činnost NO v daném společenském a ekonomickém uspořádání. Projekt „Nonprofit Organisations between Voice and Service: Comparing Old and New Democracies“ však nebyl na praxi zaměřen, a tak nemohl v tomto směru přinést ani dostatek relevantních dat, ani kvalitní výstupy. To musíme přenechat dalšímu výzkumu v budoucnosti.

4.1 Závěry pro teorii

Na základě rozboru dosavadní odborné literatury zabývající se funkcemi neziskových organizací jsme konstatovali nekonsistentnost nabízených klasifikací a nejasnost definicí funkcí, nabízených různými autory, která byla nejčastěji způsobena absencí teoretického rámce, o němž by se definice a klasifikace opíraly. Vycházejíce z funkcionalismu v sociální teorii (např. Durkheim, Parsons) a opírajíce se o systémovou teorii a o práce Luhmannovy (Luhmann 1984, 1988, 1998, 2000) a Zaunerovy (Zauner 2002), pokusili jsme se doplnit uznávaný trojúhelník struktury „welfare mixu“ (Pestoff 1998, Evers/Laville 2004b), který umísťuje neziskové organizace do prostoru mezi trh, stát a rodinu/komunitu, konceptuálním trojúhelníkem funkcí neziskových organizací. Z něho plyne, že NO používají směnné mechanismy s třemi základními subsystémy společnosti (Luhmann, Zauner), nebo s třemi

ostatními součástmi welfare mixu (Pestoff, Evers/Laville), aby naplňovaly své poslání a dosahovaly svých cílů.

Tento teoretický rámec je schopen integrovat všechny funkce, nebo většinu funkcí, které dosud byly různými autory identifikovány. Při vědomí toho, že společnost lze nejlépe popsat jako sumu všech komunikací, je jasné, že jednotlivce ani organizace nelze nikdy přiřadit výlučně k jednomu společenskému podsystému. Vždy jde o každou jednotlivou komunikaci, kterou je potřeba přiřadit k systému ekonomickému, politickému nebo komunitnímu. Analýza množin komunikací pak ukazuje, které směnné mechanismy daná organizace používá, kterými směry komunikaci vede a která komunikace u ní převažuje. Přiřazení jednotlivých komunikací a vyhodnocení zjištěných dat se musí opírat o empirický výzkum na úrovni organizace, čímž se rozcházíme s dosavadní praxí, která používá makro indikátory na úrovni sektoru a společnosti. Naše metoda tento přístup usvědčuje z přílišné schematičnosti a velké nepřesnosti.

Hlavními (meta)funkcemi jsou ty, které odkazují na nejvyšší referenční rámec, tj. celou společnost, a kterými neziskové organizace komunikují s hlavními společenskými subsystémy ekonomiky, politiky a rodiny/komunity. Funkce nižšího řádu se tak shlukují do tří hlavních metafunkcí (skupin funkcí): servisní funkce, advokační funkce a budování komunity.

Podle tohoto modelu všechny komunikace, všechna rozhodnutí a všechny činnosti identifikované na úrovni organizace naplňují určitou funkci a jedna organizace může v relevantní míře plnit jednu, dvě nebo všechny tři funkce a přispívat tak k jednomu, dvěma nebo všem třem hlavním subsystémům společnosti.

4.2 Závěry pro mezinárodní srovnávání

Náš přístup a náš teoretický rámec umožňují nejen analýzu funkčního chování jednotlivých organizací, ale stejně tak dokáže vykreslit funkční portrét jakékoli množiny NO, včetně celého neziskového sektoru. Přitom nepřirážujeme ke každé jednotlivé organizaci jen jednu funkci, ale do celkového obrazu sektoru započítáváme příslušný podíl každé funkce v každé organizaci. Získáme tak celkovou sumu komunikací v sektoru věnovaných každé ze tří funkcí (nebo jejich relativní podíly) a tím poměrně přesný obraz sektoru z hlediska rolí, které v dané společnosti hraje.

Takový přístup je zároveň kritikou dosavadního způsobu kategorizace neziskových sektorů různých zemí používaného např. výzkumným týmem Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project (CNP). V něm je každá organizace přiřazena jen k jedné funkci (servisní nebo expresivní) na základě toho, v jaké oblasti činnosti (podle ICNPO⁶) se angažuje. Dochází přitom k dvojímu zjednodušení: předpokládá se, že (i) každá NO dominantně naplňuje jednu funkci a že (ii) všechny NO v dané oblasti ICNPO se chovají stejně, tj. plní stejnou funkci. To odporuje realitě, o níž je známo, že se v ní většina NO věnuje více než jedné činnosti a plní více než jednu funkci.⁷

Empirický výzkum, který jsme v rámci tohoto projektu provedli, naši kritiku potvrdil. Na základě analýzy organizačních dat jsme popsali aktivity neziskových organizací a na jejich základě určili relativní důležitost všech tří funkcí v Česku a Rakousku. Na pozadí vztahů/komunikací zkoumaných organizací k trhu, státu a veřejnosti/komunitě analyzujeme, popisujeme a interpretujeme jejich role ve společnosti. Přitom jsme si vědomi, že zjištěné rozdíly jsou spoluutvářeny historií, různými stupni vývoje demokratické společnosti a konfigurací sociálního státu.

Náš empirický výzkum odhalil, že v obou zemích je nejdůležitější funkcí neziskových organizací poskytování služeb. Podle kriteria podílu odpracovaných hodin věnovaných naplňování této funkce je převaha servisní funkce v jedné zemi nadpoloviční (v ČR, 56 %) a v druhé dokonce zcela dominantní (v Rakousku, 75 %). Zbývajícím dvěma funkcím věnují NO v obou zemích méně energie. Druhá nejdůležitější funkce je podle alokace pracovní doby budování komunity (33 % v ČR, 19 % v Rakousku), následována advokační funkcí (11 % v ČR a 7 % v Rakousku). Při subjektivním hodnocení důležitosti jednotlivých funkcí si budování komunity i advokace sice vedou lépe (36 % a 22 % v ČR, 35 % a 27 % v Rakousku), ale i podle tohoto kriteria zůstává poskytování služeb hlavní funkcí českých i rakouských NO.

Tato zjištění jsou v rozporu s výsledky CNP, kde je Česká republika klasifikována jako země s převážně expresivním neziskovým sektorem (Salamon et al. 2004: 28). To je málo překvapivé ve světle naší kritiky metodiky použí-

6 International Classification of Nonprofit Organizations (viz např. Salamon/Anheier 1996)

7 Častější je případ, že organizace má jen jeden účel. Ten však naplňuje realizací více (druhů) činností a tím přispívá k více než jednomu společenskému subsystému (plní více než jednu funkci).

vané týmem CNP. Ukazuje se, že zjednodušená identifikace neziskových organizací jen s jednou oblastí činnosti a jejich následné přiřazování vždy k jedné funkci podle takto určené oblasti činnosti může značně zkreslit, nebo alespoň zjednodušit a zploštit, celkový obraz příslušného neziskového sektoru. Jak naše organizační data jasně dokazují, většina NO je multifunkční, a tak část jejich aktivit je nutně špatně zařazena při použití metody, která určité oblasti činnosti jednoznačně ztotožňuje s určitou funkcí. (Přitom počátek problému spočívá už ve vymezení jednotlivých oblastí činnosti v ICNPO, které jsou příliš velké a obsahují velmi heterogenní skupiny neziskových organizací.)

Kromě korekce celkové charakteristiky neziskového sektoru, náš přístup také umožňuje podrobnější analýzu fungování neziskových organizací v různých zemích, které v metodice CNP zůstává skryto. Tak ve srovnání Česka („nové“ demokracie – země v transformaci) a Rakouska („staré“ demokracie – vyspělé země) vyšly najevo zajímavé rozdíly, které nabízejí náměty pro další výzkum a pro ověření na vzorku více zemí.

Jedním z nejzajímavějších zjištění jsou rozdíly mezi podíly jednotlivých funkcí na činnosti českých a rakouských NO. I když servisní funkce se jeví v obou zemích jako nejdůležitější, při všech způsobech měření se ukazuje, že české NO se věnují ve značné míře také ostatním dvěma funkcím, kdežto u rakouských NO spotřebovávají advokační činnosti a činnosti zaměřené na budování komunity mnohem méně energie a času jejich zaměstnanců a dobrovolníků. České NO jsou multifunkční ve větší míře než rakouské, počet NO, které plní ve významné míře dvě nebo dokonce všechny tři funkce je v Česku nápadně vyšší než v Rakousku. Rakouské NO jsou však v důsledku toho vyhraněnější po funkční stránce než české. Té funkci, která je pro ně nejdůležitější, věnují také výrazně nejvíce času a energie.

Druhým nápadným rozdílem mezi zkoumanými zeměmi je mnohem menší důležitost veřejněpolitické advokační činnosti, kterou zjišťujeme u českých NO při zkoumání funkce prosazování zájmů (advokační funkce). České NO mnohem více prosazují své zájmy a zájmy svých zájmových skupin nepřímo (formou osvěty, vzdělávání), přímým intervencím do politického systému se spíše vyhýbají, kdežto rakouské NO se věnují oběma podobám advokační činnosti ve stejné míře. Navíc české NO používají ve srovnání se svými rakouskými protějšky při

prosazování zájmů dosti omezeného repertoáru metod a prostředků.

Velmi zajímavým poznatkem je také rozdíl v chování českých a rakouských NO při naplňování funkce budování komunity. Naše údaje jednoznačně ukazují, že české organizace jsou „sobečtější“ než rakouské. Připisují mnohem větší důležitost a věnují více času budování svazujícího sociálního kapitálu, tj. navazování a rozvíjení kontaktů a spolupráce se stejně smýšlejícími jednotlivci/skupinami, než obtížnějšímu a společensky odpovědnějšímu budování přemostujícího kapitálu. Investují více do rozvoje své vlastní organizace, své vlastní komunity podporovatelů a sympatizantů a do vytváření sítí se stejnými nebo podobnými organizacemi. Překonávání bariér mezi rozdílnými skupinami, boj proti sociálnímu vyloučení nebo posilování respektu a tolerance k jinakosti jsou na jejich seznamu priorit dosti nízko ve srovnání s rakouskými NO, které věnují oběma způsobům budování sociálního kapitálu stejnou pozornost.

Náš empirický výzkum ukazuje, že mezi fungováním neziskových organizací v „nové“ demokracii v ČR a „staré“ demokracii v Rakousku existují značné rozdíly. Je to dáno tím, že české a rakouské NO vyvíjejí svou činnost v rozdílných „neziskových režimech“ (srov. Salamon/Anheier 1998)? Je to důsledek odlišné struktury třetího sektoru s rozdílnou velikostí organizací v Česku a Rakousku nebo se jedná o systémový rozdíl mezi vyspělou a transformující se zemí, z nichž každá vykazuje jiné stáří neziskových organizací, jinou skladbu jejich příjmů a vytváří pro fungování NO jiný socio-ekonomický rámec? Některé hypotetické odpovědi a diskusi ke zjištěným poznatkům a rozdílům nabízíme v předchozím textu v kapitole 3. Opíráme se přitom o zjištění z našeho kvantitativního i kvalitativního výzkumu a o relevantní literaturu, ale jsme si přitom vědomi toho, že náš projekt mnohem více otázek otevírá než zodpovídá. Věříme, že pro další česko-rakouská srovnávací studia i pro systematické mezinárodní srovnávání přináší náš projekt jak vhodný teoretický rámec a relevantní metodiku, tak dostatek nových otázek a podnětů. Oboje však potřebuje kritické ověření a další rozpracování a diskusi.

LITERATURA

- Anheier, H. K. (2005). *Nonprofit Organizations. Theory, Management, Policy*. London and New York: Routledge.
- Badelt, C. (2002). Zwischen Marktversagen und Staatsversagen. Nonprofit Organisationen aus sozioökonomischer Sicht. In Badelt, C. (ed.) *Handbuch der Nonprofit Organisationen. Strukturen und Management*. Stuttgart: Schäfer-Poeschel Verlag, 107-128.
- Baecker, D. (2005). The Design of Organization in Society. In Seidl, D., Becker, K.H. (Eds.). *Niklas Luhmann and Organization Studies*. Copenhagen: Liber & Copenhagen Business School Press.
- Boris, E., Mosher-Williams, R. (1998). Nonprofit Advocacy Organisations: Assessing the Definitions, Classifications, and Data. *Nonprofit and the Voluntary Sector Quarterly*, 27(4), 488-506.
- Bourdieu, P. (1983). Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. In: Kreckl, R. (ed.). *Soziale Ungleichheiten*. Göttingen (Soziale Welt, Sonderband 2), 183-198.
- Chinnock, K. L., Salamon, L. M. (2002). Nonprofits Impacts: Evidence from Around the Globe. Fifth International ISTR Conference, Cape Town, South Africa.
- Donoghue, F. (2003). Nonprofit Organisations as Builders of Social Capital and Channels of Expression: the Case of Ireland. *ISTR Conference 2002 Working Paper Series*. Baltimore: International Society for Third Sector Research, Johns Hopkins University.
- Edwards, B., Foley, M. (2001). Civil Society and Social Capital: A Primer. In Edwards, B., Foley, M., Diani, M. (eds.). *Beyond Tocqueville. Civil Society and the Social Capital Debate in Comparative Perspective*. Hannover: University Press of New England.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Evers, A., Laville, J.-L. (2004a). Defining the Third Sector in Europe. In Evers, A., Laville, J.-L. (eds.). *The Third Sector in Europe*. Cheltenham, Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, 11-42.
- Evers, A., Laville, J.-L. (2004b). Social Services by Social Enterprises: On the Possible Contributions of Hybrid Organizations and a Civil Society. In Evers, A., Laville, J.-L. (eds.). *The Third Sector in Europe*. Cheltenham, Northampton, MA: Edward Elgar Publishing, 237-255.
- Frič, P. (1998). *Aktivita a potřeby neziskových organizací v ČR*. Praha: Agnes a ICN.
- Frič, P., Deverová, L., Pajas, P., Šilhánová, H. (1998). Defining the Nonprofit Sector: The Czech Republic. Working Paper of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project No. 27. Baltimore: The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies.
- Frič, P. et al. (2000). *Strategie rozvoje neziskového sektoru v ČR*. Praha: Fórum dárců.
- Frič, P., Goulli, R. (eds.) (2001). *Neziskový sektor v ČR*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Frič, P., Goulli, R., Vyskočilová, O. (2004). Small Developments within the Bureaucracy Interests: The Nonprofit Sector in the Czech Republic. In Zimmer, A., Priller, E. (eds.). *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit Organisations Work*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Frumkin, P. (2002). *On Being Nonprofit. A Conceptual and Policy Primer*. Harvard University Press.

- Flynn, P., Hodgkinson, V. A. (2001). Measuring the Contributions of the Nonprofit Sector. In Flynn, P., Hodgkinson, V. A. (eds). *Measuring the Impact of the Nonprofit Sector*. New York: Kluwer Academic, 299.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 6, 1360-1380.
- Granovetter, M. (1982). The Strength of Weak Ties. A Network Theory Revisited. In Marsden, P. V., Lin, N. (eds). *Social Structure and Network Analysis*. Beverly Hills: Sage.
- Hansmann, H. B (1987). The Role of Nonprofit Enterprise. In Rose-Ackerman, S. *The Economics of Nonprofit Institutions: Studies in Structure and Policy*. Oxford, New York: Oxford University Press, 57-84.
- Heitzmann, K., Simsa, R. (2004). From Corporatist Security to Civil Society Creativity. In Zimmer, A., Priller, E. (eds.). *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit Organisations Work*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Herrmann-Pillath, C. (2000). *Evolution von Wirtschaft und Kultur*. Marburg: Metropolis Verlag.
- Herrmann-Pillath, C. (2002). *Grundriss der Evolutionsökonomik*. München: Fink.
- Hyánek, V., Pospíšil, M. (2007). Country-Specific Situation of the Nonprofit Sector in the Czech Republic. Brno.
- Hyánek, V., Prouzová, Z., Škarabelová, S., et al. (2007). *Neziskové organizace ve veřejných službách*. Brno: Masarykova universita a Centrum pro výzkum neziskového sektoru.
- Jenkins, J. C. (1987). Nonprofit Organizations and Policy Advocacy. In Powell W. W. *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*. New Haven: Yale University Press, 296-318.
- Johnson, N. (1999). *Mixed Economies of Welfare*. London: Prentice Hall Europe.
- Kendall, J., Knapp, M. (2000). Measuring the Performance of Voluntary Organizations. *Public Management* 2(1): 105-132.
- Kendall, J. (2003). *The Voluntary Sector. Comparative perspectives in the UK*. London, New York: Routledge.
- Kramer, R. M. (1981). *Voluntary Agencies in the Welfare State*. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Kuti, E. (1990). The Possible Role of the Non-Profit Sector in Hungary. *Voluntas*1(1), 26-40.
- Kuti, E. (1999). Different Eastern European Countries at Different Crossroads. *Voluntas* 10(1), 51-60.
- Land, K. C. (2001). Social Indicators for Assessing the Impact of the Independent, Not-for-Profit Sector of Society. In Flynn, P., Hodgkinson, V. A. (eds). *Measuring the Impact of the Nonprofit Sector*. New York: Kuwer Academic, 59-80.
- Luhmann, N. (1984). *Soziale Systeme. Grundriss einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Luhmann, N. (1988). *Die Wirtschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Luhmann, N. (1998). *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Luhmann, N. (2000). *Die Politik der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- McCarthy, J. D., Castelli, J. (2001). The Necessity for Studying Organizational Advocacy Comparatively. In Flynn, P., Hodgkinson, V. A. (eds). *Measuring the Impact of the Nonprofit Sector*. New York: Kluwer Academic, 103-122.
- Minkoff, D. C. (2002). The Emergence of Hybrid Organizational Forms: Combining Identity-Based Service Provision and Political Action. *Nonprofit and the Voluntary Sector Quarterly* 31(3), 377-401.

- Mises, L. v. (1949). *Human Action: A Treatise on Economics*. Irvington-on-Hudson: The Foundation for Economic Education.
- Neumayr, M., Schneider, U., Meyer, M., Haider, A. (2007). The Non-Profit Sector in Austria. An Economic, Legal and Political Appraisal. Institut für Sozialpolitik.
- Neumayr, M., Schneider, U., Meyer, M., Pospíšil, M., Škarabelová, S., Trávníčková, D. (2007). Nonprofits' Functions in Old and New Democracies. An Integrative Framework and Empirical Evidence for Austria and the Czech Republic. Institut für Sozialpolitik.
- Neumayr, M., Schneider, U. (2008). Nonprofit Organisationen – mehr als nur Dienstleister? Empirische Befunde zu den Funktionen von Nonprofit Organisationen in Österreich und der Tschechischen Republik. In Schauer, R., Purtschert, R., Witt, D. (eds.). *Steuerung und Kontrolle in Nonprofit Organisationen*. Linz: Trauner Verlag.
- Pestoff, V. A. (1998). *Beyond the Market and the State. Social Enterprises and Civil Democracy in a Welfare Society*. Aledershot: Ashgate.
- Pospíšil, M. (2006). History of the Czech Nonprofit Sector. Brno.
- Potůček, M. (2000). The Uneasy Birth of Czech Civil Society. *Voluntas* 11 (2), 107-121.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rose-Ackerman S., James, E. (1986). *The Nonprofit Enterprise in Market Economics*. Chur, London, Paris, New York: Harwood Academic Publishers.
- Rakušanová, P., Stašková, B. (2007). *Organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Professional Publishing.
- Salamon, L. M., Anheier, H. K. (1996). The International Classification of Nonprofit Organizations: ICNPO-Revision 1, 1996. Working Paper of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project No. 19. Baltimore: The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies.
- Salamon, L. M., Anheier, H. K. (1998). Social Origins of Civil Society. *Voluntas* 9, 213-248.
- Salamon, L., Hems, L., et al. (2000). The Nonprofit Sector: For What and for Whom? Working Paper of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project No. 37. Baltimore: The Johns Hopkins University Centre for Civil Society Studies.
- Salamon, L. M., Sokolowski, S. W., et al. (2004). *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector. Volume 2*. Bloomfield: Kumarian Press.
- Schuck P. (1977). Public Interest Groups and the Policy Process. *Public Administration Review* 37 (2): 132-140.
- Seibel, W. (1990). Government/Third-Sector Relationship in a Comparative Perspective: The Cases of France and West Germany. *Voluntas* 1(1), 42-60.
- Simsa R. (2001). *Gesellschaftliche Funktionen und Einflussnormen von Nonprofit-Organisationen. Eine Systemtheoretische Analyse*. Frankfurt/Main.
- Titscher, S., Meyer, M., Wodak, R., Vetter, E., Jenner, B. (2000). *Methods of Text and Discourse Analysis*. London: Sage.

- Weisbrod, A. B. (2001). An Agenda for Quantitative Evaluation of the Nonprofit Sector. Need, Obstacles, and Approaches. In Flynn, P., Hodgkinson, V. A. (eds). *Measuring the Impact of the Nonprofit Sector*. New York: Kluwer Academic, 273-290.
- Wolpert, J. (2001). The Distributional Impacts of Nonprofits and Philanthropy. *Measuring the Impact of the Nonprofit Sector*. In Flynn, P., Hodgkinson, V. A. (eds). *Measuring the Impact of the Nonprofit Sector*. New York: Kluwer Academic, 123-161.
- Young, D. R. (2000). Alternative Models of Government-Nonprofit Sector Relations: Theoretical and International Perspectives. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 29(1), 149-172
- Zauner, F. (2002). Über Solidarität zu Wissen. Ein systemtheoretischer Zugang zu Nonprofit Organisationen. In Badelt, C. (ed.). *Handbuch der Nonprofit Organisation. Strukturen und Management*. Stuttgart: Schäffer-Poeschel Verlag, 153-177.
- Zimmer, A., Freise, M. (2005). Bringing Society Back. In Civil Society, Social Capital and Third Sector. *Nachwuchsgruppe Europäische Zivilgesellschaft und Multilevel Governance*. Münster.
- Zimmer, A., Priller, E. (eds.) (2004). *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit Organisations Work*. Wiesbaden: VS Verlag.

Společnost pro studium neziskového sektoru, o. s.

Centrum pro výzkum neziskového sektoru

Vinařská 3, 603 00 Brno

Tel.: 542 210 075

E-mail: info@e-cvns.cz

[http:// www.e-cvns.cz](http://www.e-cvns.cz)

**CENTRUM PRO VÝZKUM
NEZISKOVÉHO SEKTORU**